

Роль русиньских періодік при формованню русиньского языка

Каждый юбилей є доводом к задуманю ся з єдного боку над успіхами, заслугами, але і тим, што ся могло зробити ліпше в сфері чінности юбіланта, а з другого боку над тим, што бы му было треба пожелати до будучности, де бы мав орьєнтовати свої далшы кроки, жебы вислідкы єго впливу на заміряню область были іщі омного векшы і жебы принесли плоды успокоїня нелем юбіланти, але главным тым, кому має служити. Так є тому і з **15-річчым юбілєм Народных новинок** і часопису **Русин**. Оцінєвати вислідкы своєї роботи буде нелем редакція, але наїсто главное слово буде дане читателям (так повісти „цілєвым конзументам“ продукції редакцного колективу), без котрых бы екзистенція тых періодік стратила змысел.

Подля мене, каждый з читателів буде ся задумовати над наповнєванєм обсягу тых періодік із свого особного погляду, з погляду своїх інтересів, свого професіонального заміряня, етнічної і языковой орьєнтації, свого духовного пересвідчїня і т. д. То значить, як з боку той „єго“ тематики повнять юбілующі періодікы свій ціль, свое назначїня.

Такий замір маю і я. Як єден з читателів і дописователів ся од самого зачатку екзистенції тых періодік орьєнтую на область русиньского языка і школьської проблематики зато, бо по професії єм учитель і лінгвіста. Але першыраз ся отворені признаю, же тов першов причінов, котра ня випровоковала в 1992 році одповісти на вопрос – чом русиньский язык, были Народны новинки, зрозумітельнїше – реакція на їх „вольный“ язык (пиш як знаєш і як хочеш) і дакотры статі к проблематиці вытворяня норм. Поступно ся якыйсь „гнів“ змінив на залюбу, на замір помочи ситуацію змінити к ліпшому, і быти напамінный при вытварянню норм русиньского языка. Также Народным новинкам приписую главну „заслугу“ на зміні моєї науочної і педагогічної орьєнтації з русіністики на русиністіку.

Позераючи на функцію і значїня юбілующіх періодік з аспекту літературного языка, такой на зачатку треба увести, же єдно і друге было, є а буде і надале велике, в дакотрых моментах рішаюче. Такой на зачатку русиньского возроджїня ся природно виявив проблем нормативного літературного языка. Спочатку ся в юбілующіх періодіках

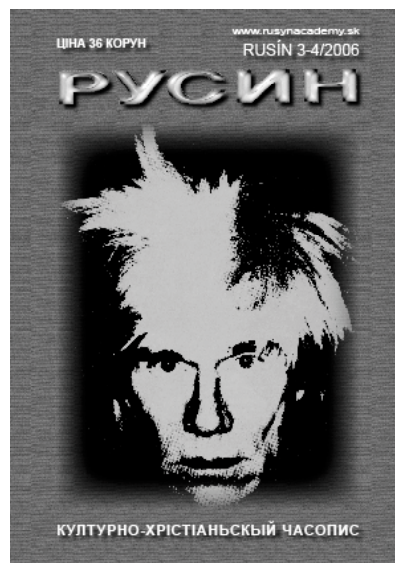
реалізовала з боку языка діалектна горизонтала, то є реальный діалектний простор, одражаючий цілу пестроту языковых єдиніць, їх діалектну варіантність. Але тот тенденція ся поступно (іщі давно перед кодифікацієв) нівелізує главно заслугов друкованых періодік, редакторы котрых зачінають (веще або менше усвідомлено) вытваряти языкову вертикалу у формі наддіалектного языка з уніфікованима нормами на вшыткых языковых уровнях. Якраз друкований текст періодічных выдань підтримовали уніфікацію графічных, фонетічных, морфологічных, синтаксічных і лексикально-словотворных форм русиньского языка, што барз помогло (а може же то было і рішаючим) при творіню норм літературного языка. Юбілующіма періодіками была тж назначена оптимальна діалектна основа, котра ся стала основным істочником і выходным пунктом формованя літературных языковых норм.

Высоко треба оцінити і можности публікованя полемічных лінгвістичных статей, в котрых ся выяснєвали в кодифікаціи періоді проблемы графікы, орфографії, формотворіня, термінології, словотворіня, лексікы і многы інші вопросы. Давав ся ту простор і на публікованя обсяглых штудій доказуючих особливости карпато-русиньских (русиньских) діалектів у порівнанні з остатніма выходославянськыма діалектами, де ся підкреслєвало їх право на створіня свого літературного языка. А як не спомнути і не оцінити публікованя цілого проекту **Правил русиньского правопису** (НН 26 – 27/94), ку яком ся потім могли высловити вшыткы читателі, што помогло авторови к реалізації многых змін обсягового і штїлізацного характеру. О великім значїню выдань Народных новинок і Русина при формованню нормативного языка і єго выпіпшованю бы ся дало увести много далшых прикладів і доказів. Говорили сьме о них в многых научных зборниках і часописах. **За тоту превелику роботу в области русиньского языка ся хочу з цілого сердца щіро подяковати цілому (бывшому і теперішньому) колективу редакції, котры робили і роблять не про себе, але про нас вшыткых.**

Ясно, же в области языка періодік бы ся дало высловити і пару критічных припоминок, главно што до ужываня множества нерусиньской лексікы, недослїдности в дотримованю орфографічных і інших языковых норм і др. Але юбілей не барз вгодный на якусь велику критіку, скоріше на якусь раду як дале, на што бы ся было потребне орьєнтовати в періодіках в области языка в будучности. Зато, же проблематику теорії языка, языковой сїстємы ці норм єднотливых языковых уровней має на старости уж інша спеціалізована інституція (мам на мысли Одділіня русиньского языка Інштуту регіональных і народностных штудій), редакції друкованых періодік (і других комунікачных средств) бы ся могли скоріше орьєнтовати на область соціолінгвістики (ці соціології языка).

Лем про ілюстрацію читателів (бо о тім малохто знає) треба спомнути, же уж при зроді думкы, яком способом кодифіковати єднотливы регіональны варіанты русиньского языка, на першім конгресі русиньского языка у 1992 році выступив світознамый америцький соціолонгвіста Йошуа Фішмен, работы котрого суть высоко цїнені в цілім світі і є поважовань за основателя єдного із смєровань соціолінгвістики. Не заходячі до подробиц, хотів бы-м редакціям рекомендувати таку тематику в назначеній области:

- пропаговати ідею русиньскости і візії єй утримованя і росшыріня,
- декларовати знакы своєї специфічности (як етносу, так і языка, але без екстрєму ізоляції і замкнутости),

Обалка святочного чїсла часопису **Русин** із нагоди єго 15 років од реґуларного выдаваня, на котрій є автопортрет найславнішого у світі Русина – Енді Варгола, котрый був тж на обалці нултого чїсла того часопису.

- посилєвати мотивацію і заінтересованість про ідею русиньскости і волю зістати особитнов народностєв із своїм літературным языком, то значить посилєвати антиасімілачну етно-языкову пропаґацію,
- пропаговати правны нормы прав меншин і меншинових языків,
- пропаговати етнічне усвідомлїня і позитивне одношіня к языку,
- будовати престижність языка і шыріня комунікації в нїм в різнах доменах,
- языкову політику і языкове планованя орьєнтовати главно на освітну область,
- пропаговати поширіня ужываня языка в уряднім контактї (там, де то доволіє закон),
- пропаговати меншинову культуру (а тым і язык) міджі маєрїтним обывательством (нелем фольклор, але і театр, популярну музику, може і фїлм в русиньскім языку і т. д.),
- пропаговати можливість ужываня русиньского языка і в области економїкы (напр. в містных подниках, в обходованю в приграничных регіонах і т. д.),
- главно смєрованя пропаґації русиньской народности і русиньского языка орьєнтовати на молодеж, жебы забезпечити міджігенерачне передаваня языка, культури і гордості на свою народність.

При реалізації даних тем в комунікативных медіях треба памятати, же в сучасній добі (главно в Європі, але і в остатнім світі) шырока тема етнічности і етнічных меншин в области людських прав ся дость жуужє, бо чім дале, тым вещь ся пересувать на вопросы языковых прав меншин. Є то зато, же язык меншини є основным знаком етнічности.

А наконєц іщі моє пожеланя редакції Народных новинок і Русина: **жычу вам много здоровья, максімалне фінанчне забезпечїня, много интересных тем, планованю періодічності выдаваня, а главно – много вірных читателів, котры бы з великим нетерпїєм чекали на każde найближше чїсло.**

Титулна сторінка святочного чїсла Народных новинок, выданых ку їх 15. народнєнам.

ПгДр. Анна ПЛІШКОВА

Зачали ся приправи 3. конгресу русиньского языка

В історії розвою языка карпатьскых Русинів по 1989 році своє визначне місце мали два міжнародны конгреси русиньского языка. Обидва были організовані на Пряшівщині і обидва мали визначный вплив на процес кодифікації варіантів русиньского языка в окремих країнах. Курто собі припомянемо, о чім были.

Перший міжнародный конгрес русиньского языка был зорганізований з ініціативи **Світового конгресу Русинів 6. – 7. новембра 1992 року в Бардієвських Купелях**. Їго главным організатором была **Русиньска оброда в ЧСФР** ведно з **Карпаторусиньским научным центром в США**. Конгрес підпорили тыж Шведьска академія зо Штокгольму, Романшска ліга (Romansch League) зо Швайцарії і Академія діалектних языків з Монака. Їго цілём было координувати зачаті роботи на формованю штандартного русиньского языка. Проходив у двох частях: научно-теоретичній і в практичній, в яких визначны світові славісти, соціологи й історици говорили о скусностях інших народів з кодифікації, повіджено словами професора Александра Дуліченка з Естонії, тзв. малых списовных языків. Памятны зістали про нас слова у світі знамого америцького соціолінгвісти професора Джошуа Фішмена (Єшівска і Станфордська універзіта), бісідуючого о феномені першых языковых конгресів у 18 народів Европы, Африки, Америки і Азії в роках 1849 – 1984, який підкреслив, же критерієм успіху першых конгресів не был ани так їх обсяг, але сформованя на них сталых комісій і інших органів, які в далшых роках систематично робили. Уведжены практичны приклады з кодифікації языка і єго фунгіваня в школьській, але і в інших сферах, малых народів в Европі, як Ретороманів у Швайцарії (проф. Джордж Дармс, Універзіта у Фрайбургу) і Монеґасків в Мо-

Члены і гості інтеррегіонального Програмового вибору, котрый засідав під покровительством Світового конгресу Русинів 28. – 29. 9. 2006 у Пряшові: (перший ряд зліва доправа) В. Падык, М. Мальцовска, А. Плішкова, А. Блыхова, (другий ряд зліва) Г. Фонтаньскі, К. Копорова, М. Хомяк, А. Фонтаньска і М. Фейса.

Фотка: А. З.

нау (проф. Елейн Молло, Універзіта в Ніс), послужили як можны пути рішіння языкового проблему карпатьскых Русинів. 12 пунктів Резолюції з першого языкового конгресу свідчіло о тім, же Русины можуть піти путів подобнов, як скоро 40-тисячова народность Ретороманів, які понад 50 років хосновали шість варіантів списовного языка (каждый з властных ґраматіков і словником) а шість варіантів ся тыж учіло в школах. На їх основі аж в 1982 р. сформовали сполочный списовный язык *rumantsch grischun*, який од 1996 р. ся став четвертым урядным языком Швайцарії попри німецькім, французькім і таліанськім.

Русиньский списовный язык ся мав зачати формувати аналогічно на основі говорених варіантів тых регіонів (штатів), де жыють Русины, спочатку окреме про каждый з них, а поступно на їх основі ся мав зачати творити єден сполочный, цілорусиньский, списовный язык. Перший конгрес окреме того, же ініціював систематичну роботу над кодифікацією, сучасно вирішив тыж найважнішы концепчны вопросы кодифікації русиньского языка, а то:

1. кодифікація русиньского языка бы мала быти основана на живім языку,
2. каждый зо штирех русиньских регіонів бы мав узаконити свій властный варіант списовного языка, заснований на найросшыренішм діалекті,
3. русиньский язык бы мав вживати азбуку.

Визначным вислідком першого конгресу было установління інтеррегіональной лінгвістичной комісії, яка в далшых двох роках систематично робила над сполочнов языковим термінологієм (полпозерай

Панько, Ю.: *Русиньско-русько-українсько-словенсько-польскій словник лінгвістичных термінів*, Пряшов : Русиньска оброда, 1994) і орфографієв будованов од самого зачатку на принципах зближованя регіональных варіантів русиньского языка Словеньска, Польска і Підкарпатя. (Тзв. цілорусиньскы знакы як результат рішіння інтеррегіональной лінгвістичной комісії з того часу, на челі якої стояв Доц. Др. Юрій Панько, к. н., суть захованы в обидвох дотеперь выданих орфографічных правилах на Словеньску, полпозерай: Ябур, В., Панько, Ю.: *Правила русиньского правопису*, Пряшів : Русиньска оброда, 1994; Ябур, В., Плішкова, А.: *Русиньский язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*, Пряшів: Русин і Народны новинки, 2005.)

Другый міжнародный конгрес русиньского языка з ініціативи проф. Др. Павла Роберта Маґочія і вдяка фінанчній підпорі **Карпаторусиньского научного центра в США**, был зорганізований **16. – 17. априля 1999 на Пряшівській універзіті** у звязи зо vznikом **Одділіня русиньского языка і культури в рамках Інштитуту народностных штудій і чужіх языків ПУ** як научно-педагогічної інштитуції. Тот конгрес у приятій Резолюції потвердив основны принципи прийаты на першім конгресі односно будованя языка, і каждая з регіональных секцій (Словеньско, Підкарпатя, Польска, Мадярсько) собі поставила за ціль старати ся о росшырєваня функціональных сфер вживаня окремих варіантів русиньского языка, причім за пріорітну ся становила сфера школьска. Резолюція (в пунктах д, є) підкреслила визнам новозникнутой научно-педагогічної інштитуції в далшій розвою русиньского языка і культури. Наслідно **Міжнародна рада про выскум і выміну (IREX)** становила Пряшівску універзіту за освітній центр про академічных працівників, занимаючіх ся русиністиков.

Приправи на **Третій міжнародный конгрес русиньского языка** ся під покровительством **Світового конгресу Русинів** зачали в минулых днях у Пряшові. Хоць конгрес буде аж на другой рік в польскім Кракові, єго приправнов фазов – заставляванєм програму – ся занимав **інтеррегіональний Програмовый вибор**, який **28. – 29. септембра 2006 засідав в салоніку Інтернату А. Духновича в Пряшові**. Выходячі з актуального функціонуваня окремих варіантів русиньского языка, і з визначности школьської сфери про народностный жылот Русинів у цілім, єго членове ся згодили в тім, же далший конгрес бы мав мати зясь двояке замірєня: як научно-теоретичне, так главно педагогічно-практичне. Выбор творили **научны і педагогічны робітници з каждой країны, де Русины жыють: зо Словеньска – доц. Др. В. Ябур, к. н., Др. А. Плішкова, Мгр. А. Блыхова, Мгр. М. Ґай, Мгр. Ш. Сухый; з Польска – проф. Др. ґаб. Г. Фонтаньскі, Мгр. М. Хомяк; зо Сербії проф. Др. М. Фейса; з Україны Мгр. В. Падык, к. н., Мгр. М. Алмашій; з Мадярська доц. Др. М. Капраль, доц. Др. Ґ. Бенедек** (позн. авт. – жаль, не выштыкы могли прийти на засіданя, але свої пропозиції дакотры з них послали). Їго задачов было за каждый регіон представити проблемы, з якими ужывателі окремих варіантів русиньского языка ся стрічають, і запропоновати лінгвістів, котры бы к даным проблемам выступили на третім конгресі. Споминали ся проблемы главно з перебранєм чужіх слов до русиньского языка і з нима повязаны проблемы їх правопису. Кідьже єднов з тем наступного конгресу буде і проблематика цілорусиньской норми, были запропонованы темы зближованя русиньского алфавіту, який в окремих варіантах не є тотожный. Окремы варіанты ужывають тыж розділну лінгвістичну термінологію, а то наперек тому, же словник лінгвістичных термінів з 1994 року был вислідком консенсу інтеррегіональной лінгвістичной комісії і был предложеный як єдна з основных публікацій ку кодифікації варіанту русиньского языка на Словеньску. Вызерать так, же к дакотрым языковым проблемам, вирішеним уж на минулых конгресах, ся буде вертати і третій конгрес зясь. Новов буде тема функціонуваня русиньского языка в едукачнім системі окремих країн, к якій ся будуть высловлєвати главно учітелі русиньского языка од матерьскых аж по високу школу. Єй цілём буде тыж поступ зближованя ся при формованю основных методично-педагогічных документів з русиньского языка і літературы, при конціпованю учебників, при виробі учебных помічників і штудійной літературы, методіці навчаня і под.

Основный корпус запропонованих тем выходив з основных цілів наступного конгресу, якими є **процес зближованя русиньских языковых варіантів і зміцнєваня позиції русиньского языка в едукачнім системі окремих країн**. Рахує ся, же дакотры далшы пропозиції тем прибудуть в процесі приправ конгресу. Нима ся буде поступно занимати Програмовый вибор, за визначный вислідок засіданя котрого мож поважувати тыж згоду єго членів продовжыти роботу інтеррегіональной языковой секції, котра фунговала перед кодифікацією русиньского языка на Словеньску.

Preparation of the 3rd Congress of the Rusyn Language Has Started

The 1st international Congress of the Rusyn Language was organised with the initiative of the World Congress of Rusyns and held on November 6th – 7th, 1992 in the Spa of Bardejov. The Rusyn Revival of CSFR (Czechoslovak Federal Republic) and the Carpathian-Rusyn Research Centre of the USA were the main organisers. The congress was also supported by the Swedish Academy of Stockholm, the Romanche League of Switzerland and the Academy of Dialects of Monaco. Its aim was to coordinate the initial work in forming the standard Rusyn language. The congress ran in two sections: academic/research and practical. In both, significant well-known Slavists, sociologists and historians talked about the experience of other nations with codification. Using the words of Professor Alexander Dulicenko from Estonia, twelve points of the Resolution from the 1st language congress made it evident that Rusyns can take a similar way to the one of almost forty-thousand strong nationality of Ret Romans, who, over fifty years, used six variations of standard language and all of them were also taught at schools. On their basis, in 1982, a common standard language *rumantsch grischun* was formed, and in 1996, became the fourth official language of Switzerland, alongside German, French and Italian. Standard Rusyn language should have formed analogically, on the basis of colloquial variations of the regions (states) where Rusyns live, each of them separately at the beginning; but, gradually on their bases, one common standard global Rusyn language should be formed. As the outcome of the congress and the work of linguists and journalists of the editorial office of Rusin and Ludove Noviny, the codification of standard Rusyn language of Slovakia was ceremonially announced on January 27th, 1995 in Bratislava; having its own orthographical rules, an orthographical dictionary, a dictionary of linguistic terminology and the first primer and reader.

The 2nd Congress of the Rusyn Language was organised with the initiative of Prof. Dr. Paul Robert Magocsi, PhD. and thanks to the financial support of the Carpatho-Rusyn Research Centre of the USA (of which he has been the President) and held on April 16th – 17th, 1999 at the University of Prešov; also in connection with the foundation of the Department of Rusyn Language and Culture as a part of the Institute of National Minority Studies and Foreign Languages, the University of Prešov, as a research-educational institution. The congress, in the approved Resolution, confirmed the main principles established at the 1st congress, in relation to building the language; and each regional section (of Slovakia, Sub-Carpathia, Poland and Hungary) decided to take for its objective the broadening of spheres where particular variations of Rusyn function. The sphere of education was decided to be a priority. In the Resolution, the importance of newly established academic-educational institution for the further development of Rusyn language and culture was emphasised. Consequently, the International Council for Research and Exchange (IREX) appointed the University of Prešov the educational centre for academics dealing with the Rusyn studies.

Recently, the preparations of the 3rd International Congress of the Rusyn Language have started in Prešov, although the congress will be held in the next year in Krakow. Its preparatory phase – programme finalising – was dealt with by the Interregional Preparatory Committee, which held a meeting on September 28th – 29th, 2006 in the lounge of the Alexander Dukhnovich Students' Hall of Residence. The meeting was organised by the World Congress of Rusyns and the financial support was arranged by Professor P. R. Magocsi. On the basis of functioning of particular variations of Rusyn and the significance of the educational sphere for the national life of Rusyns as such, the members of the Committee agreed that the following congress should, again, deal with two subjects: academic-theoretical and educational-practical. On the committee, there are academics and pedagogues from the countries where Rusyns live: Slovakia – Assistant Professor Vasil Jabur, CSc., PhDr. Anna Pliskova, Mgr. Alena Blichova, Mgr. Marek Gaj and Mgr.

Stefan Suchy; Poland – Professor Henrik Fontanski, Mgr. Mirosława Chomjak; Serbia – Professor Michal Fejsa; Ukraine Mgr. Valerij Padak, CSc., Mgr. Michal Almasij; Hungary – Assistant Professor Michal Kapral, Assistant Professor Gergej Benedek (unfortunately, not all of them could come to the meeting; still, some of them sent their proposals). As there is, among the topics to be discussed at the following congress, the area of global Rusyn language standard; possibilities of Rusyn Cyrillic (which is not identical) convergence were proposed. The individual variations also use different linguistic terminology, in spite of the fact that the dictionary of linguistic terminology published in 1994 was an outcome of consensus of the interregional linguistic committee, and it was presented as one of the primary publications in relation to the codification of the variation of the Rusyn language spoken in Slovakia. It seems that some language problems, which have already been solved, will have to be dealt with again at the 3rd congress. The topic of functioning of Rusyn in the educational system of the particular countries will be new, though, and discussed especially by teachers of Rusyn of all key stages (kindergarten to universities). Its other aim will be to decide for steps to be taken to converge the major methodical-pedagogical documents on Rusyn language and literature, decide how to compile textbooks, choose teaching aids and study literature, teaching methodology and so on. The primary agenda of the proposed topics is based on the main objectives of the following congress, which is the process of convergence of Rusyn language variations and strengthening of the position of the Rusyn language. The fact that the members of the committee agreed with one voice to continue in the work of the interregional language section, which was in operation prior to the codification of the Rusyn language in Slovakia, can be considered an important outcome of the meeting of the Programme Committee.

After the two-day meeting of the committee, which took place in the lounge of the A. Dukhnovich Students' Hall of Residence, the participants had their picture taken in front of the building. Left to right: Assistant Professor V. Jabur, CSc., A. Pliskova, H. Fontanski's wife Alica, M. Chomjak, H. Fontanski, PhDr. M. Malcovska, M. Fejsa, A. Blichova and Mgr. V. Padak, CSc.

Picture: A. Z.

Списовный язык як інструмент етнічної орьєнтації Русинів (1)

Культурні потреби кожного народу в сучасній Європі уж да кілько сторіч ускокують нелем етнічны языки, але і една з вышшых форм їх екзістенції – списовный язык. У звязи з конституюванем нового славянского языка – карпаторусиньского на зачатку 20. ст. сьме были свідками настановлення вопросу: ці в сучасній Європі і в сучасных Славян є можный vznik новых списовных языків? Знаме, же у звязи з русиньським языком такий вопрос розумів – ходем в карпатськым ареалі – як барз делікатный, бо ту од 50-х років 20. ст. тоталітні режімы прокламовали

„дефінітивне вирішіння“ етнічно-языкового вопросу Русинів. Але факты з культурно-языкового жывота і інших Славян, нелем Русинів, документують, же в них є много неосвітлених міст, на яких за приязных условий ся можуть вытворити новы списовны языки. Формованя карпаторусиньского списовного языка поважуєме за еден з позітивных прикладів повідженого.

Вывой списовного языка карпатських Русинів має довгу історію і свої шпеціфічності, выплываючі з абсенції властной штатной формації. Але ани в условиях ін-

шонародных штатных формаций Русины як етнічна меншина нігда не перестали боёвати за свої етнічны і языковы права. Но аж на кінцю 20. ст. в звязи з демократизацным процесом посттоталітних країн вывой їх языка міг досягти найвышшу форму екзістенції – кодифікацію на основі жывой бісіды Русинів, а їх языковы права – практичної реалізації в подобі функціонування в розлічных сферах жывота.

Література о історії языкового вопросу карпатських Русинів документує, же выштыкы пробы вытворити списовный язык в 17. – 20. ст. ся операли о штирі

основны языковы основы: церковно-славянську, великоруську, українську, карпаторуську, респ. в сучасній термінології карпаторусинську.

Початки розвоя языка на церковнославянській основі

Першы русиньскы тексты, котры были достъ росшырены, походять зо 17. ст., з часу, кідь културный реформачный пруд силно засягуючий Угорьско і сусідню Трансільванію, жычливый к народному языку, в порівнянню з протівреформачным прудом з ёго култом латиньского языка і з ідеёв новой церковной орьєнтації на латиньскый запад, підтримує шырше вживаня народного языка, який ся стає основом новой структуры літературного языка. Але ани потім церковнославянський язык не перестаеть страчати платность літературного языка, і хоць нїгда не мав єдину норму. Ёго форма была залежна од способностей окремых авторів, котры, кідь не знали потребне слово, часто собі го пожычили з даного языкового простору, в котрім жыли. Выслїдны варианты церковнославянського языка, котры ся росшырили міджі Русинами, ся запам'ятали як „*славено-руський язык*“.

В 1596 р. у Вільнюсі была выдана знама славянська ґраматика Лаврентія Зізанія – „*ґраматика Словенска съвершеннаго искусства осми частїи слова*“. Лаврентій Зізаній родом був Русин з Галиції (порів. Кузнецов 1958, с. 9. – 10). О тім, же переплітав церковнославянський язык з народным русиньським свідчить главно ёго букварь під назвов „*Наука ку читаню і розуміню писмъ Словенского: ту тыж о святой трици, и о възлюбленїи Господни*“. К букварю був припоєний і словник, де были слова „*из словенскаго языка на простый Рускій діалект истолкованы*“. Простым русиньським діалектом Зізаній розумів свій родный русиньскый діалект, о чім свідчать толкованя слов у словнику. Ту треба мати на памяти, же назва „*руський, руский*“ довгий час ся вживала к вшиткым выходославянським діалектам (а нескорше і языкам).

Подобно писатель Кіріл Ставровецкый, родом тыж Галичанин, в 17. ст. був автором многых набоженських работ в ёго часі барз росшырених і облюбених, які ся читали і на Підкарпатській Руси. У вступі ку трактату „*Зерцало богословїя*“ говорить, же попри говорівм языку („*язык простый*“) укыувать в нїм і церковнославянський („*язык словенскій*“), а то в цїтатах з богословцїв і з Святого Писма. Припоминать, же дакотры слова церковнославянськы уж суть тяжко зрозумілы і говорить дослова тото: „*Вѣдай и то, ласкавый чителнику, для чого покладало ся в той книжѣ простый язык и словенскій, а не все попросту. Та причина есть: по словенскій ся клали слова богослововъ и доводи писма святого. А другое, ижъ слова нѣкоторые словенского языка трудны на простый языкъ, также нелачно понятны, яко то, „качество“ або „якости“ попросту*“ (порів. Возняк, 1635).

Но в северовходнім Угорьску, і на території з нескоршого часу знамой як Підкарпатська Русь, соціальна ситуація нутила писателїв, обертаючых ся к народу, жебы говоривый язык укыували іщі у бівшій мірі. В 17. – 18. ст. на даній території не было якогось визначного научного центра або школ, які бы виховлєвали освічених читателїв. Церковнославянський язык був про шыроky народны верьсты тяжко зрозумілым, а так ся часто і цїтаты зо Святого Писма в работах адресованых народу приспособлєвали читателям з языкового боку.

К работам, в яких міджі Русинами ся укыував переважно говоривый язык, належали постлы, рукописны зборники,

полемічны набоженьскы трактаты, літописы, научна проза а пізніше і поетічна творчость. Підкарпаторусиньскых постл є знамых много (Березеньска, Бодяньска, постла Теодора Дулішковіча, Грабска, Колочавска, Ладомирьска, Миросівска, Нягівска, Пряшівска), причім в цїлости была выдана постла Нягівска з р. 1757 – 1758, котра є свідцтвом вживаного писменного народного языка той doby з выразными знаками выходной части Підкарпатской Руси, з мадарьськыма впливами.

Кідь під впливом терезіанського і йозефіньского освітанства в 70. роках 18. стороча зачали по цїлій ґабсбурьскій монархії възникати основны і середні церковны школы, з ініціативы учітелїв зачали ся творити про потреби школьскый выuky ґраматикі і іншы учебники.

Найстарша карпаторусиньска ґраматика была написана в другій половині 18. ст. (1770). Ёй автором був василіан Арсеній Коцак, родак з Буківця (русиньске село в сучаснім окр. Строків на северовході Словеньска), який приготував про монашарьскы школы штири ґраматикы языка „*словенскаго или русскаго*“. (ґраматикы Коцака зїстали в рукописах до XX. ст., коли дві з них – „*ґраматика русская*“ (1772 – 1778) і „*Школа или училище ґраматикы русской*“ были першый раз опублікованы ведно з россяглым аналітичным вступом zostавителя Йосифа Дзєндзєльського в науковім збірнику *Музею української культуры у Свіднику*, 15, т. 2. Братіслава – Пряшів 1990, с. 73 – 284). Коцакова ґраматика є учебником літурґічного церковнославянського языка выходославянської редакції. Подля добовой традиції, має штири части: орфоґрафію, прозодію, етимологію, синтаксис. Прототіпом Коцакови послужыла ґраматика українського автора Мелетія Смотрицького з 1619 року, котру Коцак в передслові споминать. Але ґраматика Коцака ся в многім одлишує од Смотрицького, а то нелем в ґраматічній теорії, але і в языковій практиці. В першій ряді выходить з говоривого языка, діалекту родной Маковіці, напр. при сколєваннє назывників мужского роду *а-осное (папа, пняница)* в інструменталі єдн. ч. Коцак уводити закінчїня *-ом (папом, пняницом)*, причім церковнославянська флексія бы была *-оу* а выходославянська *-оу* або *-ој*. Подобно і закінчїня ґєн. єдн. ч. *-у* місто *-а* у нежывоных назывників *о-осное (дом-у, час-у)*. Належыть ту і закінчїня дативу єд. ч. *-ові*, котру Коцак уводити у вшиткых взорів *о-осное* попри флексії *-у*.

І при склонєванню придавників находиме у Коцака дакотры формы взяты з маковіцького діалекту, котры Смотрицького ґраматика не уводити. Ё то ґєн. єд. ч. ґєн. р., де Коцак попри церковнославянським закінчїню *-ы* уводити тыж закінчїня *-оу (добр-оу)* а в номінативі множ. ч. муж. і ґєн. роду попри нестягнутім закінчїню *-ыі*, *-ы* уводити тыж закінчїня стягнуте *-ы* з говоривого языка (*добры*). В деклінації числовників є інтересный ґєнітив *двух* (попри церковносл. *двоу*), котрый припоминать русиньске *двох*. В морфології часослова уводити Коцак попри імперативных формах *будимъ, будѣте* говоривы *будме, будте*.

Попри говоривых шпєціфіках Коцаковой ґраматикі, заінтересує тыж читателя ёго назва народа, котру вжывать таку саму, як і найшыршы верьсты русиньского народа: *Руснак, Русяк*. У віршованім вступі к своїй ґраматіці Коцак говорить, же лем ёго родаци дотеперь не мають нияку ґраматіку, а то го привело к думці таку ґраматіку створити. Писав ей зато: „...дабы і насъ мѣзерных Руснаковъ// не судили всѣ аки спростаковъ“ (порів. Сополига, 1990).

Не менше інтересным є у Коцака факт етнічного розлишованя міджі „*Мако-*

вичанами“ і „*Угоророссянами*“. На стор. 5 мож прочітати: „*Приписаніє и офіровєніє свяченикам и монахам, и то не лиш изъ Маковицѣ, Маковичаномъ, але і Угоророссяномъ*“. З того выслову видно, же Коцак ставлять „*Маковичані*“ і „*Угоророссяні*“ протів собі. Сам себе поважує за „*Маковичана*“. Тота територія в сучасности ся зве Пряшівщина, Пряшівска Русь, а ёй населїня, якого частєв ся чув быти, Русинами. Назві „*Угоророссяні*“ в сучасности одповідать етнічній підкарпатськы Русины.

Церковнославянський язык як літературный од половины 17. ст. ся дістав до кризи. Змїны в ёго штурктурі прибивали умірно з прибиванєм літературы свѣтськой. Фунґованя списовного церковного языка ся оґранічіло в основнім на літературу духовну, служачу церкви, зато ей продуцентами і консументами были особы духовного ставу.

Внуторный росклад сістєму церковнославянського языка ся під Карпатами завершує в добі освітаньскій і внаслідку запалу зо западными впливами од другої половины 18. ст., які ся скінчили вітязством латиньского языка. В духу того і послїдні карпаторусиньскы писателї, котры іщі писали языком церковным, Іоаннікій Базіловіч і Михаїл Лучкай, свої найвизначнішы творы написали по латиньскы. Їх творы в церковнославянським языку служыли лем про церковну практику: у Базіловіча то были церковны правила і выклад літурґії, у Лучкай зборник проповідей. Базіловіч укыував церковнославянський язык южноруськой редакції, збавений провинціалізмів, причім ся старав о чїстоту форм і лексикі, як го охарактерізовав Ф. Тіхі (порів. Тіхій, 1938). Лучкай зясь барз добрі ся вызнав у церковнославянським языку, котрый у своїй ґраматіці называє языком русиньським („*lingua slavo-ruthena*“, порів. Lutskey, 1830). Старать ся дотримувати языкову чїстоту. Мож у нєго слїдовати росклад зауживаного штїлу доживаючого церковнославянського языка, перетворюючого ся до нового літературного языка. До того процесу і Лучкай засягнув: напр. выхавив твердый знак (-ѣ) на кінці слов; выхавив тыж вшиткы застарїлы формы, окреме просты выразы минулоу часу, причім выжывав лем перфектум. З лексичного боку волив радше слова сполочны або близкы говоривому языку, причім у звязі із тенденціями зближованя языків высловив у передслові ку ґраматіці погляд, же ёго материнський язык („*dialectus ruthenica aut Карпато-руская*“) є скоро згодный з церковнославянським языком, причім ся одлишує од остатніх славянських языків. Але Лучкай внаслідку своєї теорії, же язык церковный має быти літературным языком вшиткых Славян (с. VII) часто язык материнський замінявав, ба аж го стотожнєвав з языком церковнославянським. А так ёго ґраматика властно не є ґраматиком церковнославянськов, але літературного языка, який ся од зачатку 17. ст. укыував у цїлій южнокарпатській, русиньскій области. І так треба підкрєслити, же М. Лучкай своєв ґраматиком значно припоміг к модернізації і нормалізації правопису в карпаторусиньскы писменстві. Ку ґраматіці Лучкай на с. 154 – 175 припоїв укажы в русиньським языку („*Specimina styli ruthenici*“) семох куртых літературных жанрів (байкы, пословиці, прирівнаня, клятвы, народны співанкы, гаданкы), котры суть першыма друкованыма укажками з южнокарпатської діалектной области.

Лучкаєва ґраматика ся ставала предметом анализ ученых. Напр. Франтішек Тіхі в книжці „*Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*“ (Прага, 1938) окрем характерістікы Лучкаєвой ґраматикы, обертає увагу на факт реалізації Лучкаєвых теоретічных поглядів о літературнім языку в ёго властній язы-

ковій практиці. Хоць Лучкай написав свою найбільшу роботу, історію карпатських Русинів (*„Historia Carpatho-Ruthenorum sacra et civilis (antiqua et recens) usque ad praesens tempus“*) по латинськи, але писав і своїм материнським языком, а то нелем прозу, але і поезію. Кідь сьме споминали, же свої проповіді писав, подля нєго, церковнославянським літературним языком, то автор Йосиф Левіцький у своїй ґраматіці русинського языка (1834) опублікував уривок з Лучкаєвой проповіді як приклад русинського діалекту в Угорщині (порів. *„Muster des ruthenischen Dialekts in Ungarn“*. Anhang. str. 55 n.).

Тыж цінну укажку Лучкаєвой поетичної творчості, в сучасності уж незнамой, під назвов „*Parafraze z Ovidia*“ заховав словенський писатель Богуш Носак-Незабудов у своїх „*Listech z neznáme země*“ („*Orol tatranski*“, 1845). Цінна є з погляду уживаня языковых форм говорювого русинського языка, які суть живыма дондесь. Іде о форму 3. особи ед. ч. часослова „метатися“ – „мечеся“, короткы прономіналны формы – лок. ед. ч. (во) *мнѣ*, дат. ед. ч. *ми*, неповногласны формы *младу*, *дразѣ* і ін. Одностно формы часослова „мечеся“ Ф. Тіхі конштатовав, же є „цїнна“ („*vzácná*“), бо ся з нєв уж не стрічаєме ани у (велико)руським, ани в українським языку. Але у своїм вірші єй вжив в *Василь Довговіч* „О, як ся ти серце мече“... („*Мєсяцослов*“, 1922). Подобно, і як кібз з несподіванєм говорить о вживаню споминаныма авторами куртых форм містоазнавыників (pronomen) ці

неповногласных форм назывників, главное зато, же суть чужді „*днешньому литературному языку украинскому*“. Напротиву, вшыткы названы явы жыють і суть функчны в русинським языку, а як Лучкай, так і Довговіч писали в говорівім русинським языку.

Попри Лучкаєви, научный интерес о карпаторусиньскій діалектології проявив і *Іван Фоґораші*, який видав у Відню в 1833 році русинсько-мадярську ґраматіку („*Русько-угорська ілі мадярська ґраматика*“), к якій, подобно як і Лучкай, припоїв укажкы русинських послівців. Але інтересніша є його рукописна стаття „*Въ обще о различіи славянских нарѣчій, собственно же о мало и карпато или угорорусскихъ*“ (1827), яка є „першым із захованых пописів підкарпаторусиньскых діалектів“, в якім наперед выраховлює, чім ся одлишує реч малоруська од церковнославянського языка і (велико)руського, а пак аналізує спеціфічны знакы підкарпаторусиньскых діалектів (порів. Свѣнцицький, 1906). Але подобно як Лучкай, і Фоґораші стоїть на позиції, же церковнославянський язык має быти оснований і корінєм вшыткых славянських языків і жадать, жебы вшыткы Славяне приняли го за літературный, в скutoчності, у практиці, є од своєї теорії далеко. Якраз церковнославянських знаків у споминаній роботі є найменше, бо найфреквентованішы суть русизмы, регіональны карпаторусиньскы слова із западославянськыма вплатами, главно в сістемі гласных. Але і так Фоґораші був

пересвідчений, же пише як роджений (Велико)Рус, к чому ся признає на кінці статі, конштатуючі, же „*въ Угороросіи*“ люде учены і освічены, т. є. духовенство, землянство, дяци і учітелі пишуть і говорять чістым стародавним славянським ці „*руським*“ языком так доканало і чісто, „*как и самы великороссіане*“ (порів. Свѣнцицький, 1906). Але очівісні єго погляд був неправильный...

Література:

1. Левіцький, Й.: *Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galicien*. Přemyšl 1834.
2. Свѣнцицький, І.: *Материалы по истории возрождения Карпатской Руси*. Львов 1906.
3. Кузнецов, П. С.: *У истоков русской грамматической мысли*. Москва 1958.
4. Lutskey, M.: *Grammatika Slavo-Ruthena*. Buda 1830.
5. Maľoćий, P.: *Языковой вопрос*. In: Magocsi, P. R. (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Русинський язык. Opole 2004.
6. Nosák-Nezabudov, B.: *Listy z neznáme země*. In: *Orol tatranski*, I, 1845, s. 77 n.
7. Сополіга, М., ред.: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, 15, том 2, Першоджерела. Пряшів 1990.
8. Tichý, F.: *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha 1938.

Мґр. Александер ЗОЗУЛЯК

Добрый знатель русиньского языка

(Доц. Др. Георгій ГЕРОВСКИЙ,
6. 10. 1886 – 5. 2. 1959)

Георгій Геровский ся народив перед 120 роками у Львові. В дїтстві, як і єго брат Алексей, був вихованый своїм дідом, знамым культурно-політичным діятелєм Карпатської Руси – Адольфом Добрянським, котрый пробував у своїх вивуках і розвинув любов ку Русинам.

До основної школи і гімназії ходив у Інсбруку, в Австрії, де тогды мушено перебував А. Добрянський. Но гімназію Георгій уж скінчив у Чернівцях, де ся в тім часі переселили єго родичі. Наступив на університету в Чернівцях, де штудовав славістіку, але потім продовжував штудії в Лайпцігу, в Німечку, де штудовав славістіку і індоєвропеїстіку. Своє публіцистичне діятельство зачав у Чернівцях як видаватель московіфильских новинок „*Русская правда*“ (1910 – 1913). За славянофильске і проруське діятельство го ведно з братом Алексєєм у 1913 році ракуськы власти арештовали в Чернівцях. Перед смертєв ся захранили так, же втекли з арешту, а то зачатком першої світової войны до Росії. Боєвав у руській армоді а аж по скінчіню войны скінчив свої високошкольскы штудії на Саратовській універзиті а в роках 1918 – 1924 учіть в тамтешній гімназії і робить бібліотекаря в універзитній книжніці.

В 1924 році Г. Геровский одходить на Підкарпатську Русь, де ся хоче в повній мірі заняти научнов роботом. Єй першым вислідком є выдрукована докладной характеристикі латиньскоязычной „*Grammatica Slavo-Ruthena*“ Михайла Лучка (1830). Довгий час ся занимав языком Русинів Підкарпатської Руси і Пряшівської Руси, обышов скоро вшыткы русиньскы села а вислідком того была єго языкознательська робота під назвов „*Jazyk Podkarpatské Rusi I., Lidová řeč Podkarpatské Rusi*“ (s mapou nářečí Podkarpatské Rusi), Československá vlastivěda, díl III. – Jazyk, Praha 1934. Аж в 1995 році у Москві тот єго робота вышла по руськы як самостатна публикація заслугов С. Шарапова. Важне в тій роботі є то, же Геровский твердить, же підкарпаторуський діалект є самостатным діалектом, хоць неправильный є єго погляд о найвекшій фонетичній близкості того

діалекту до великоруського діалекту?! Але таке было єго пересвідчіння як русофіла. Є веце такого, з чім днесь русиністы бы не были з ним согласны, але треба тыж брати до увагы в якій добі то писав. Може, днесь, кібз жив, дакотры свої тверджіння бы змінив. Найцінніше в споминаній научній роботі Геровского є, же ту подав приклады шестех діалектных

текстів, котры автор записав фонетичнов транскрипцієв на основі живого языка з розлічных регіонів Підкарпатської ці Пряшівської Руси, де жили і де іщі жыють Русины.

В роках Чеськословенської републікы, де патрила і Підкарпатська і Пряшівська Русь, просаджував русофильскы ідеї і „боєвав“ протів заваджадно до школ українського языка на северовыході сучасного Словенська, де компактно жыють Русины. Уж перед тым видав 1939 року „*Русскую грамматику для народных школ*“, але тогды на Підкарпатю пануючі мадярськы власти ю не приняли, а кідь пришли руськы „вызволителі“,

та перед їх тайнов службов мусив втечі 1946 року до Праги, также ся їм „не завдячив“, навспак був підозрілым, як много інших. В тім часі му понукли, жебы учів у Пряшові на Філозофічній факулті тогдышній Універзиті П. И. Шафарика у Кошіцях. Тогды видав цінну аналітичну статю „*Словарный состав южнокарпатской народной речи*“ (1946), у Пряшові зясь інтересны научны статі: „*Историческое прошлое, народная речь и народная культура Пряшевщины*“ (1948), „*К вопросу о значении слова Руснак*“ (1958) ці „*Происхождение предков нашего народа*“ (1959). Написав тых статей десяткы, а то з области нелем языкознательства, але і з літературознательства, історії ці етнографії. В тім часі учів на катедрі руського языка і літературы спомянутой філозофічної факулты, на котрій ся стає сден із першых доцентів і читав лекції зо старославянського языка. Притім читав і лекції на Філозофічній факулті Універзиті Коменського в Братіславі.

Быв русофілом, але любив Русинів і їх язык, часто дискутовав на тоту і іншы темы і з своїм няньком, котрый тыж був русофілом, як много з тогдышній інтелігенції Русинів, хоць далшый вывой привів го перейти з писаня літературы по руськы на писаня по українськы. Хоць єм був тогды іщі малым хлопчіком, але памятам сі на пана Геровского і єго дебаты з своїм няньком, бо пару раз до єго кабінету взяв і мене. Але то уж давно, скоро пів стороча од тогды прошло, но він ся мі якось запамятав. Зато мені, моєму отцеві і многим єго приятелям спосбило великий жал, кідь 1959 року в Пряшові одышов у вічність. Може, же там дале дискутує з своїм няньком і далшыма еднacomыслячіма?!

(Матеріал черпать факты зо статі Мґр. Гавриіла Бєсکیدы: Доц. Др. Георгій Геровский – языкоznатель, диалектолог, педагог, етнограф (Русинський народный календарь на рік 2001, Пряшів, Русинська оброда, 2000, стор. 197) і статі Івана Сабодоша, „*Георгій Юліанович Геровский: 120-річчя з дня народження мовознавця, літературознавця (1886 – 1959)*“ („Календар красензавчих пам'ятних дат на 2006 рік“, Ужгород, „Видавництво В. Падыка“, 2005, стор. 288 – 290.)

Іван МИГОВІЧ, Др. н.

Співець Карпат не піддавався судьбі...

(Андрій КАРАБЕЛЕСЬ,
24. 9. 1906 – 4. 9. 1964)

Недавно ся виповнило 100 років од народжіння Андрія Карабелеша. На жаль, з різних причин днес на Підкарпаті і на Пряшівщині про нього мало знають. Також, його юбілей – то є добрий довод поспоминати на тото унікалну особу, твори, оцінити їх об'єктивно. І хоць Андрій Карабелеш ся не дожив ані 60 років, він встигнув зреалізувати много интересного, героїчного і поучного. К його юбілею рыхтують оригінальні матеріали: ветеран Ф. Куля, знамый краєзнаватель В. Пагиря, председа Общества А. Духновича в Ужгороді В. Падяк.

Про мене тото мено є миле і близке, зато, же я ся народив, виріс на місці, котре є звязане з екзистенції А. Карабелеша. Кідь єм прочітав у 50-х роках минулого стороча, почас штудій в Тібавській семінарії, його книжку „В лучах рассвета“, зачав єм інакше, емоційно приимати живот в наших родных селах і горах, брав єм цалком інакше живот своїх родаків. Міг єс мі тяжко на душі, же творба і живот не были, як ся патрить, оцінены. Міг і я в тім ділі дашто веце зробити.

На Підкарпаті жыло і жыє много славных людей. Выняток не творить ані Свалявщина. Богатый край на робітных людей, на природных богатства, край, што ся находит близко коло европской желізничной і дорожной пути, може ся похвалити вызнамными людьми. Міджі нима суть і такы, як: слависта Ю. В. Гуца з Тібавы, писателі-просвітелі 19. ст. І. Сильвай із Сускова, Ал. Митрак з Плоского, Е. Фенцик з Малої Мартинькы, першый пряшівський єпіскоп Грігорій Таркович з Пасікы, драматург і режисер Юрій Шерегій з Дусина, бывший губернатор Підкарпатской Руси Грігорій Жаткович з Голубинного.

Споминам то не зато, абы єм выдвигнув свою „малу країну“, але зато, абы сьме єй ліпше порозуміли серцем Карабелеша. Народив ся в родині лісника горьской Тібавы, пережив нелегкий, але плодний і достойный живот. Его судьбу позначили тяжкы економічно-общественны і культурны процеси 20. стороча.

Як 23-річний став ся знамым поетом, выдавши книжку „Избранные стихотворения“ і „В лучах рассвета“. Его поезію приjala позитивно критіка. О ній писав І. Олбрахт, І. Еренбург, Д. Вергун і іншы. Іншы книжки, публікації в різних журналах і календарях, рукописы понад 500 стихів свідчать о патріотизмі, тематичній різночності, жанровім богатстві. Поезія, проза, повіданя і новелы, переклады з чуждих языків, малярські роботы, етнографічны матеріалы, публіцистика А. Карабелеша суть позначены горячов любовю к родному краю, він перерживав за судьбу свого народу, вірив, же буде ліпше, а то в тім випаді, кідь его народ ся зєдинить з братом на выході, з руським народом.

Цалком мож порозуміти, же Карабелеш писав по руськы. Він перевышив і своїх попередників. Велє его стихів суть з умельцького боку такы доконалы, же їх мож порівнати з перлами руськой класікы. Український язык у міджівоєнній часі ся лем утверджовав, а то дякуючі снагам комуністів з „Просвіты“, а руський язык давав бівший простор на реалізацію писателя в поліетнічній Чеськословеньску і в общеєвропскім культурно-умельцькім процесі.

Літературну творбу А. Карабелеша треба об'єктивно оцінити. Шкода, же дотепер не вышли его шыткы творы. Наперед треба выдати повоеенный роман „Живые тени“, повість „Последние ночи“, зборник повідань „В горах

и лесах“, стихи „У чужих берегах“ і переклады. Треба го брати в контексті літературного процесу 20. стороча. Як говорять его прихыленці, він барз вплинув на Д. Вакарова, А. Патруса-Карпатського, С. Панька і інших підкарпатських писателів.

Окреме мож говорити о его майстерных перекладах. Кінчаючи европську школу (Карлова універзіта в Празі), він перекладав із німецького, чеського, англійського і малярського языка. Іщі чекають на обявління, систематизацію, аналізу его малярські роботы, які доповнюють его літературны творы. Малярством він нелем зарабатыв і підпоровав свого брата Евгена і іншу родину, але, як говорить Ф. Куля, наповнєвав і своє громадянське і естетичне успокоїня. Думаєме, же він, ученик Осифа Бокшая, був достойным наслідником народно-романтичного напрямку закарпатської школы малярства. За успіх треба поважовати то, же А. Карабелеш выставляв на выставці в Празі в 1935 році.

Андрій Карабелеш в 1929 році, кідь вышла его книжка „В лучах рассвета“, з котрой суть і выбраны его стихи.

Важно, же по скінчінню Ужгородської духовной семінарії А. Карабелеш ся не став священником, але пішов штудувати на Карлову універзіту. Там нелем штудує філологічны дисципліны, але як незалежный студент ся учить на Высокий умельцько-промисловий академії, жыє активным животом молодых людей тогочасной буржуазной републікы, приимать шытко прогресівне. Кідь був учителєм Хустьской, Свалявской і Мукачевской гімназії, він ся занимав ай освітнов і соціалнов работом міджі людьми, помагав талантованым молодым людям здобывати освіту. О тім мі много розповів его брат Евген у Сваляві. В 1935 році Карабелеш ся оженив із дівков чеського нотаря Павлов Міхалічкова. Як справный інтелігент він нелем же учить, але ай жыє интересами людей. Не був членом ниякой партії, хоць у 30-х роках на Підкарпаті їх были десятки. Быв тіпичным европским демократом, лівоцентрично-го заміяря.

По окупації, 15. марта 1939 року Закарпатя фашістичным Малярськом, зачало ся полєваня на несполягивых. А. Карабелешови ся подарило втечі до Чех,

де в Літомішлі жыла его жена з дітми. Не міг жыти без родного краю, вертат ся нелегално назад на Підкарпатя. Ту го арештовали. По пропушчю він не міг найти роботу і зясь одышов з дому, і надовго.

Великий вызнам про нас, сучасників, має участь Карабелеша у антифашистичнім бою. Стояв на челі ілегалной антифашистичной группы в Літомішлі. 25. юла 1941 року А. Карабелеш почас наступных штирех років пережив страшний муки. Тяжко представити собі, як він пережив по Панкрацу, Матгавзені, Бухенвалді і Саксенгаузені. Лем од перерерахованя смутнославных фашістичных концетрачных таборів заморозкы ходять по тілі. Быв то великий герой, же то пережив. Але ані по войні ся не мав добрі А. Карабелеш. Его жена, кідь дістала справу, же ей муж умер у концетраку, жебы захранит дітей од голоду, зясь ся оддала. По ослободжіню, фізично і морально деморалізований, писатель глядять роботу і бе ся за правду. Із своїм бунтарським характером, честностєв і принципіалностєв, даколи ся высловлює про сучасну владу, критізує даякых бірократів. Его вылучують із Словеньско-го сполку писателів (Українська секція). Не нашов порозуміння ані дома, ані на Підкарпаті. „Компетентны органы“ го не приjali дома. Ту окремы офіціалны інституції, видавательства почали го обвинєвати у явных выдуманных гріхах. Так, по публікації 29. марта 1957 року в ківській „Літературній газеті“ статі кандідата філософичных наук П. Лінтура „Співець Закарпаття“, в ужгородських выданнях ся обявляють протівлежны оцінкы. А. Карабелешови вытыкають, же писав незрілы молодежны творы, приписують містичізм, грубый шовінізм, релігійне наміряня, декаденство, службу білогвардійцям, уніатський реакції, антисовєтизм і под. Непорозуміння, підозріваня, зависть, доносы, гуцканя проводжовали Карабелешовым цілым животом, травматізовали го, ослаблєвали творчі силы, шырили о нім спотворену думку, што мало за наслідок і его передчасну смерть.

Невыданы творы, ігнорация обчаньского героізму, передчасна смерть писателя-антифашисты выкликують біль, поболєваня сердца, ганьбу і гнів. Героичный живот Карабелеша є чисто людським розміром. Хоць судьба го не любила, він ся не піддавав, боєвав із злом, своїма недоброжычливцями, не зраджовав і не міняв своє пересвідчіння. Цинив собі людську честь і достойность. Тяжко і поучно, же не нашли ся приятелі, колеги ані обчаньско-політичны силы ці влада, які бы му помогли. Як-не-як, бескомпромисность, максіалізм тыж має свої граніці.

Кідь ся позераме на творчость А. Карабелеша, треба брати до увагы тяжкы процеси 20. стороча, выходити з условий і шпеціфічності Підкарпатской Руси. Писатель зажив сім політичных режимів. Бівшу часть свого жытова був нучений пережыти в Чеськословеньску, де Русины, ай школованы, были обчанами третей класы. Значный є вплив ай білоемігрантів на его молодой вік. Кідь же із своїм краєм утримовав лем епізодичны односины, сам не брав участь у формованю економікы, політкы ані культуры Підкарпатя. Они, і наперек хыбам, были прогресівны, бо помогли переконати безробітность, голод, хвороты і под., економічно двигли край, што і мы одчули на собі і на своїх родинах...

Пестра творба А. Карабелеша, его обчаньський героізм, трагічний живот сі заслужить, абы сьме го спознали глубше і справедливо оцінили на Україні, яка ся снажить припоіти к европській цивілізації, досягнути ліпший живот країны.

„В ЛУЧАХ РАССВЕТА“

МОЛИТВА

*Прости меня, Творец Всевышний,
И не вини за то меня,
Что я доныне жил, как лишний,
В груди без веры и огня;*

*Что в шуме суетного света,
Во мле доныне я блуждал,
Без дружества и без привета
И часто гимн Твой забывал.*

*Идя на пламенную битву,
Я быв с холодной душой,
И забыл свою молитву
Твой лик божественно святой.*

*Присти, прости меня, Всевышний,
В Твоей руке моя судьба,
Храни меня от жизни лишней,
На веки верного раба.*

Весь мир сегодня торжествует,
Вся христианская родня,
Брат брата узнёт, целует
В лучах сердечного огня.

Лишь ты, моя страна родная,
Грустишь средь сумрачных лесов,
В тебе померкла жизнь святая,
Остыла братская любовь.

Среди невзгоды и мучений
Твой дружелюбный дух погас;
И в сей весёлый день весенний
Не слышен твой свободный глас.

Внемли же гласу пробужденья
Среди карпатских старых гор,
Да без тревог и без смущенья,
Воскреснет твой духовный взор!..

Люби друг друга братской кровью,
Да не угаснет мысль сия,
Надеждой, верой и любовью,
Да освежится грудь твоя!

Когда же над стеной Карпата
Милей заблещет свод небес, —
Скажу тебе, любезный брате,
Христос воистинз воскрес!

ХРИСТОС ВОСКРЕС

Христос воскрес, родные братья!
Всевышним гласом пробуждён,
Горит восток из-за Карпатя,
Сияет ясный небосклон.

МОЛИТВА

*Одпущь, odpущь, Всевышній
Творче,
Не жень зато вину на ня,
Же-м жыве доныні мало творчо,
В грудях без віры, без огня.*

*Я не зазнав ем розсиваня,
Бо я до мого густих застряв
І без прязности, без звітаня
Я божий гімн не повторяв.*

*Як йшов на сердечну битву,
В душі-м був страшно холодний,,
Тай призабыв на молитву,
На Твій образ, Господе Святий.*

*Одпущь, odpущь, Отче Всевышній,
Моя доля в Твоїх руках,
Навсе несущее выжень з мысли,
Што стухло у Твоїх рабах.*

Світ тішить ся з днешнього свята,
Ай христіанська родина,
Цілує і спознавать брат брата
В лучах сердечного огня.

Лем ты, мій добрый родный краю
У змерькавших смутных лісах,
Няй живот й любов величавы
Не присість в тобі дикий мох.

Серед незгодностей, мученій
Не згасне братолюбный дух,
Жый із Хрістом і сам воскресний,
Слободный голос бы не вглух.

Сприймийте голос пробудження
Серед карпатських старих гор,
Няй ту без болів, засмучіння
Зацарить міцный духа хор.

Возлюб сын сына кровли братьской,
На змысел думайте моїх слов,
Надіїв, віров простолюдьсков
Няй в нас освіжить ся любов!

А кідь над стінов вічних Карпат
Міліше блисне ся з небес,
Тогды наісні спознать мій брат,
Же божий сын, Хрістос воскрес!

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Хрістос воскрес, братове родны!
Возрадує ся всевышній трон,
Розъясний небо світлом плодным
Понад карпатський небосклон.

ИЗГНАННИК

*Где край мой милый, край родной,
Мой луг широкий, многоцветный?
В краю отчизны я чужой,*

*В кругу родном я незаметный,
О, где мой милый край родной?
Изгнанник, вечно я брожу,
В долине плача одиноко,
Нигде тебя не нахожу;
Кругом — холодный мрак глубокий,
И путь идёт под чёрной мглой:
О, где мой милый край родной?*

*Вдали синют небеса,
И возвышаются Карпаты,
Шумят кудрявые леса,
Скрипит и гнётся лес косматый,
И воды льются над скалой...
О, где мой милый край родной?*

*Так и уснуть в земле сырой,
Друзей отчизны не встречая,
Так и забыться над межей
Скалистых гор родного края,
Увянув сердцем и душой...
О, где мой милый край родной?*

Мартинка, 1928.

(Зб. зборника „В лучах рассвета“,
Общество „Школьная помощь“, Ужгород,
1929.)

ВЫГНАНЕЦЬ

*Де край мій мілий, родный край?
Шыроky луky многоквітны
Навікы собі памятай,
Хоць в кругу роднім непривітнім
Не все найдеш земный рай...
О, де єсь, мілий родный край?*

*Я вигнанець, вічні броджу,
В долині плачу єдиноко,
Нигде тебе не нахожду,
Довкола мрачность видить око,
Путь звивать ся з темнот, броду.
Щі крокну на родну груду?*

*У дальці — сині небеса,
Там возвышають ся Карпаты,
Шумлять кучеристы лісы,
Преповны зеленавой ваты,
Там спадів воды чути рык...
Мій мілий краю, нач-сь мі зник?*

*Так і усну в сірій землі,
Отчіны другів не стрічавчі,
Мій зрак застыне у потемри,
Скальных гор взгляд не видавчі,
Зовяну, кідь не взрю тот рай...
О, де же єсь, мій родный край?*

Переложив: Штефан СУХЫЙ

Олена ПРИХОДЬКО, Галина РИЖОВА

Творитель закарпатської школи малярства

(Йосиф БОКШАЙ,
2. 10. 1891 – 9. 10. 1975)

Высоким знаком Богом выбрано-го умельця є талант нелем ся позерати, але і відіти, нелем одчувати, але і взаємно переживати, а пак ёго способность перенести свої найтайнішы чувства, думки і наладу до візуального языка фарб, контур і пластичности. Щедро наділений тым даром од Бога, умелець даний Богом – **Йосиф Бокшай**, котрый досягнув честне звання **Народный умелець України**.

Народив ся маляр в єднім із найчаровніших куточків Закарпатя – в **Кобилецькій Полянї** на Рахівщині в родині сільського священника. Якимесь загадним, чудним способом якраз фарбы золотой карпатської осени, насичены полонінным горячо-жовтыма і бордово-червеныма одтінками, были облюблены в ёго малярській творчости. Характер і світогляд будучого маляря ся формовав у глибоко інтелігентній родині, де панувала атмосфера высокої духовности і моралки, ласки, добра, одпущаня і справедливости. Тоты атрибуты Й. Бокшай утримав і поніс цілым своїм животом. Зістав порядным і честным чоловіком нелем в животі, але і в малярській області.

Вихованець Будапештської академії уменя, ученя і прихиленець знамого малярського маляря-реаліста Імре Ревеса, судьба якого была тісно звязана із Підкарпатєм (ту пережив послідні роки свого живота, ту вмер і є похований у Виноградіві). Й. Бокшай був цілий час малярём-реалістом. Як воєн-ракусько-угорської армады в першій світовій війні, був свідком трагічних воєнних років. Може якраз тогды ся у маляря, што був вихованый на базі людськости, была підсилена жажда по красі, гармонії, злагоды і мірі. Зато, не чудно, же образы Бокшая виникають світлом, гармонічностю, не находиме в них драматичность і замішаность.

Маляр нарабляв із вшиткыма жанрами: країнарськы закутины і шыроky паномаратичны країны, історичны образы і жанровы сцены, портреты і великы многофігуралны сакралны композиції.

Країна у творчости Й. Бокшая – велика і важна патріотична тема, то суть шыры визнаны ся з ласкы к отчому краю. Природа на ёго образах – жива, ласкава і усмівава. Ёго образы суть напоены чистым прозrachным карпатським воздухом, зогріты лагодныма сонячныма лучами, што выкликує окреме тепло і ліричну наладу. Країнкы маляря, як ся видить, позбєрали до себе ціле величезне богатство фарб з природы. Ніжна гармонія малярського рукопису, ведно з ёго певнов матеріалностю выкликує чувство невычерпной енергії і динаміки і общеобілюющего богатства живота.

Такый животопідтверджуючий малярський погляд на світ є можный лем при такім малярёви, який жыє в повній гармонії сам із собою і околицёв. Тоты знакы бокшайського малярства находиме в обсягу ёго творів і в портретній творчости маляря. Мотивы на свої образы автор находить в реаліті, міджі своїма людьми, у їх богатій національній екзистенції. Герої Бокшая – то є достойный народ Підкарпатя, гордый ікрасный як духовно, так фізично, вызначуючий ся высоким ступнем

Автопортрет Йосифа Бокшай, олій.

честности і порядности, вірности одказу своїх предків, ідеалам християнської моралки. Живот Верховинців чарує автора своїм природностю, оригіналностю національного колориту. Такы образы Бокшая, як: **Бокорашы, Збераня яблук, На Полонині, Жанрова сцена** і ін. притягують широстю авторовых чувств, ясностю і природностю малярського выслову.

Портреты Бокшая – то притяжливый росповіді о людях, їх характерах, думках, наладах. Про каждый модел автор має властну стилістичну формотворіння, котра обивать емоційный став портретованой особы, ей специфічны знакы.

Міджі шыроков громадскы довгы час був знамый Йосиф Бокшай як маляр світський. Ёго сакрална творчость ся неправом замовчовала почас пару десятков років советської добы, а лем в часах незалежности нашої державы было одкрыто тоту важну часть малярського живота майстра, котра в значній мірі вызначує обсяг і змысел цілого ёго живота і творчости.

В колекції Закарпатського областного художнього музею з ласков суть утримованы образы умельця той лінії: **Святы землі Руськой, Притча о блуднім сынові, Христос міджі дітми, Вознесеніє Марії** і ін. Тоты високоумельцькы творы, намалёваны в дусі добрых реалістичных традицій, выдають із себе чудотворну, позитивну енергію, наводять на шляхетны думкы і діла. Майстровскы счинена композиція, добрі выбранный колорит, выразне

образне рішіння – то то вшитко свідчить о тім, же автор докладно знав біблійны і євангельскы тексты.

Йосиф Бокшай був чоловіком глибоко віруючим, почас скоро двадцятих років із запалом і ласков малёвав у церквах Підкарпатя, Мадярська і Словеньска, аж поky не пришов 1948 рік, кідь владны органы советського режиму заказали пропаговати тоту сорту уменя. Й. Бокшай як высокопрофесійный умелець ся орьєнтовав у своїх монументальных роботах на таліанську ренесанцію, причім не забывав на добры локальны традиції. Якраз штиловы знакы той умельцької лінії видно в ёго росписах Ужгородського катедрального собору – в єдній з найліпших монументальных роботах автора – **Воздвиженіє Честного Животворящего Хреста**, яка была докінчена в 1937 році. Умелцёви ся подарило прекрасно указати святочность моменту місця і двигнутя Хреста, майстерно вписати композицію до куполы, точно намалёвати поставы, беручи до увагы перспективу. Богатый колорит фресок, намалёваный на гармонічных сполуодношінях глибоких темно-вишньовых, фіаловых і стріберных тонів, підсилює достойность події.

Шкода, же не вшиткы монументалны роботы Бокшая ся утримали до днешнього дня. Єдны образы были брутально зніщены почас „славнознамых“ часів, іншы, занедбаны, были нападжены зубом часу. Щастніша судьба пристрітила образы, які ся находять в Мадярську і на Словеньску. Тота часть творчости умельця іщі лем чекать на свою аналізу.

Розповідь о творбі Й. Бокшая хочеме закінчити словами Майстра: „**Треба творити добре і честне уменя...**“. Тым кредом ся умелець рядив почас цілого свого творчого живота.

Й. Бокшай: Пляц в Ужгороді, олій, 1927.

На слово з Валерієм Падяком о языку і о тім, як ся зберать каміня

28. – 29. септембра 2006 року в Пряшові ся зышов інтер-регіональний Програмовый выбор, патронат над котрым взяло Одділіня русиньского языка і культуры Інституту регіональных і народностных штудій Пряшівской універзіты і Світовий конгрес Русинів, цілём которого было обговорити теоретичны і практичны заміряня 3. Міджінародного конгресу русиньского языка. Як повела одборна асистентка споминаного інституту ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, і хоць конгрес буде аж на другый рік у Кракові, ёго приправнов фазов – зоставлєванём програму ся занимав Програмовый выбор, которого членове суть зо Словеньска, Польска, Сербьска, Мадьярска, України, уж теперь.

З послідній із споминаных країны пришов на засіданя Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н., філолог і літератор, знамый і найбівшій видаватель русиньской літературы на Підкарпатю. Як сьме ся дізнали, на ёго конті є дотеперь 150 книжок. Интересно было знати, як він оцінює своє перебуваня на Словеньску в звязи з работов над языком.

– Красно сьме поробили, – повів нам В. Падяк. – Є такой погляд, і договорили сьме ся над тим, же не маєме ся застави-ти у вопросі уніфікації русиньского языка, бо третій конгрес русиньского языка має быти етапным. Кідь ся на попередніх конгресах говорило о регіональных варіантах кодифікованого языка, говорило ся о кодифікації списованого русиньского языка ту, на Словеньску, теперь уж говориме о тім, же настає час, кідь можеме говорити, же регіональны шпецифічності суть менше важны, як тото, же говориме на єднім языку, де бы сьме не жили, ці то Лемкы в Польщі, ці ту на Словеньску, або Русины на Підкарпатю. Мы мусиме мати єден штандарт русиньского языка. То тяжкий процес. Мож повісти, же за пару годин сьме вирішили проблемы? Айбо, мы уж теперь доказали, же хочеме зробити, сформовати русиньске к о і н е., респ. цілорусиньске к о і н е. То значить, же єден другому будеме уступовати і орьєнтовати ся на тоты формы, лексичны, фонетичны, морфологічны, котры суть характерны про найвекше число регіонів людей, што жыють в карпатськым ареалі.

• То є приправна фаза. Як то буде вызерати прямо на конгресі за рік у Кракові?

– Зорганізовати конгрес – то велика работа. Днесь то была досправды приправна работа. Говорило ся о шпецифічності конгресу, говорило ся о тім, што буде сімболом конгресу, што буде про него тіпичны, як мы ся к нёмы будеме односити. Властно, сьме писали сценарій Третёго міджінародного конгресу русиньского языка. Так вызерать, же маєме великий потенціал, нелем русиньскій, цілорусиньскій, мы в области русиньского языка маєме філологів, шпеціалістів світового мена. На тім конгресі будеме інформовати притомных о тім, кілько книжок вышло за послідніх 15 років, од 1991 року. Бібліографія має вказати, кілько зроблене красной роботоі в русиньскім языку. То суть нелем маленькы новинкы, часописы, але суть книжки літературны, історичны, енциклопедії, а то вшытко по русиньскы, не по українськы, не по руськы, не по словеньскы, а у своїм материнськым языку. То є велика сила. Укажеме, же є народ, который може на своїм языку писати, творити, высловлєвати ся на розлічны темы.

Бібліографія, то нелем поетичны зборничкы, то і проза, то і драматургія, научны тексты, публіцистичны творы, русиньска термінологічна лексіка. Послідня з них ся мусить сформовати так, як ся формує у цілім світі лексіка. Мы говориме, же маєме свою термінологічну лєсїку, о тім, же днесь мусиме уніфіковати русиньскій язык, а то нелем на академічній уровни, бо 3. Міджінародный конгрес русиньского языка буде конгресом, на який прийдуть учітелі-практиці, учітелі наших русиньских школ, і вшыткы тоты, што тот язык у практиці хоснують. Там ся буде говорити о тім, же є язык, же він ся творить, формує і як ся він має хосновати і у яких сферах, дале, як школа має хосновати тот язык, якы суть там проблемы. І то буде в центрі увагы 3. Міджінародного конгресу русиньского языка в Кракові.

• Выужью можность стрічі з вами, же сьте ту, з Підкарпатя, з материньской землі, пане Падяк, і попрошу ся Вас, што там нового? Чули сьме о новотах коло Русиньского народного дому в Ужгороді, же конечно ся дістав до рук тих, яким належить, Обществу А. Духновича... По розлічных періпетіях, было зволєне нове веджіня общества, председом которого ся став В. Падяк, значить, вы...

– Як председа, мушу повісти, же справды мы перебранили тоту хыжу і декларуєме всьады, же тота хыжа буде не єдного русиньского общества, але має сформовати ся як центральный офіс цілорусиньского руху. Там під єднов стріхов мають быти вшыткы русиньскы організації, котры одпові-

дають ідеалам сучасного русинства. Там має быти работа, там має быти редакція русиньских новинок, журналу, там має быти клубна работа. 22. септембра 2006 року сьме мали в актовій салі, де ся змістить 110 людей, вечур ку 100-річному юбілею поета Андрія Карабелеша. З того вечора сьме зачали нову історію нашого общества, котре буде робити по новому, котре буде думати о русинстві, о русиньскій культурі, будеме активно в нашій обществі екзистовати. Мы будеме інформовати о нашій роботі іншы сполоченьскы організації, абы они віділи, же робиме. То є єдно. Нараз три телевізії пришили на наш вечур. Трої – четверої новинкы дали інформації о нашій вечорі, шумно ся говорило в пресі о нашій обществі.

Общество ся возроджує, же там суть прагматікы, які не хотятъ говорити о даяких ділах і єден другого „істи“, але робити єдно діло на основі єдної сильной монолітної організації.

• Значить, перспектива є ту світла. Організація ся буде дале розвивати і помагати Русинам на Підкарпатю...

– Кідьже мы маєме Русиньскій народный дом, мы теперь можеме поклукати розлічны організації на навщіву. Быв бы єм рад, кідь 10. Світовий конгрес Русинів ся одбыв у просторах Русиньского народного дому, які мають 557 квадратных метрів.

• Чім ся занимаєте в посліднім часі?

– Общество теперь робить галерію визначных русиньских представителів. То суть фарєбны портреты з історії русиньской культуры. Корятовіч, Бачиньскій, Духнович, Добрянскій, Карабелеш і под., які робить Заслуженый умелець України Василь Скакандій. Він недавно намалєвав портрет Василя Турка. То суть портреты великы 70 х 60 см. а позад того, як будуть зроблены оріґінали, они будуть выставлены в нашій офісі Общества А. Духновича. Там буде галерія. Каждый, хто прийде до нас, дізнать ся з портретів на стіні, же то были люди, што творити русинство і підпоровали ёго ідею духовно і інтелектуально. Не іде лем о людей, што давно вмерли, але лем, наприклад, недавно, як В. Турок, который много зробиє зато, абы русиньскій язык був представлений у творах Стейнбека, Достоевского, Шекспіра і інших. Пак із каждого портрета будеме робити 300 аж 500 копій, а тогоды каждая русиньска школа, ці на Підкарпатю, на Словеньску, ці в Польску, Мадьярську, Сербії дістане про школу галерію русиньских діятелів. Тота работа ня так затягла, же їй так велє часу. Наприклад, як ся робить Духнович, Гавриіл Костелник, Никифор. Беруть ся фоткы, кідь тота особность мала двацять років, потім з 50-ых років, абы увідіти, як він вызерав. Што ся у него змінило, а што ні. Вшыткы портреты малює Василь Скакандій, позад того ся робить образ із фотографії, котра є найліпша і вказує ёго тіпичны знакы.

• Вашым сердечным ділом суть русиньскы недільны школы. Што нам можеє о них повісти? Як просперують на Підкарпатю?

– Не хотів бы-м взяти хліб од других людей, але то ся тыкать і мене. Уж три роки маєме русиньскы школы. Першый рік было 16 школ, другый рік – 22, а теперь то уж є 26 недільных школ, а при Обществі А. Духновича плануєме отворити уже 27. школу. Заложыли сьме Недільну раду русиньских школ під егідов Світової рады Русинів: председа Світової рады Русинів – академік П. Р. Магочій є координатором той рады. Теперь директором русиньских недільных школ є Василь Сарканіч. Школы фунґують в Перечиньскім, Березнянськім, Мукачівскім, Свалявськім, Воловецькім, Іршавськім, Хустьскім і Тячівськім раєні. Є ту 26 школ, а доведна є 550 дітей, які ходять до них. Каждая школа, то єдна класа зложена зо школярів од першой до пятой класы. Не говориме о класах, але о вікових групах. Общество Духновича – то є культурологічна організації, яка має донести до наших людей культуру і історію Русинів. Русины мають свою культуру і історію, также можуть прияти даяке справне рішіня. Теперь у нас маєме вопрос такой, же Ужгородське Общество А. Духновича, на чєлі якого я стою, ся має дістати подля структуры до областного общества. Дотеперь тяжко было тот проблем вирішити, бо бывшій председа пан Л. Філіп не хотів тото і блоковала ся вшытка работа. Областне общество было само по собі, а ужгородське містьске было тыж так. Не быв ту ниякий контакт ани координація.

Пришом час зберати каміня. Базуєме на молодых людєх, на молодій генерації, котра бы знала, як найліпше робити. Чекаєме русиньских інтелектуалів, людей школованых, які бы могли дивагати дале русиньскій рух. Не мож жыти на базі ентузіазму, політикарчіня і особных амбіцій. Яйця ся кладуть не до єдного, але до много кошариків. Выслідком є фарєбна панорама.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА

Перша учителька лемківського языка в повоинній Польщі

У возроднім процесі русиньского лемківського народа в Польщі по 1989 році, так як і в других країнах, де жили Русини, найважнішим кроком была кодифікація языка. По Першім міжнароднім конгресі русиньского языка, котрый був у Бардієвських Купелях на Словенську в 1992 році, каждая зо заінтересованих держав зачала робити над своєм верзієм кодифікації. Так то было і у польських Русинів-Лемків, котры завершили тоту роботу у 2002 році. Може найвекшій фалат на тім великім ділі припав робити Мгр. Мирославі ХОМЯК, спід рук котрой вышла перша „Граматика лемківського языка“ (1992 р.), но при роботі над ґраматиком зачала і як перша в Польщі учіти лемківський язык.

• А як собі на тоты нелегкы початкы споминає пані Мирослава?

– Професієм єм учителька руського языка, котрый єм учіла на технікумі (середній одборній школі – позн. ред.) в Бобовій, но од 1991 року єм зачала учіти лемківський язык в Ущу Горлицькім. Тоды єм была перша, але і єдина учителька, котра ся пустила до того діла. У 1992 році ся ку мі придав і пан Петро Трохановський, котрый зачав учіти в Криніці. Не было то легке діло, бо окрем того, же не было з чого учіти, не было учебників, ниякой методікы і т. д., роботу компліковала і не барз добра атмосфера, котру шырили напр. і грекокатолицькы священники. Міджі Лемками шырили дезінформації, перегаляли їх, жебы не давали свої діти на лемківський язык, бо такого нїт, же треба зїстати при українськым і т. д. Наперек вшыткому і вшыткым, єм зачала. Мала єм коло 17 – 20 дітей, котры походили із лемківських сел навколо Уща Горлицького. Учіла єм, а такой єм творила учебники, методічны планы, просто вшытко, што мать учитель, але і шко-

ляр, мати. Першый рік, як єм зачала учіти – мала єм букварь сперед войны, котрый мі послали Лемкы із западных земель Польщі.

Такым провізорным способом учіла пані Мирослава до 1999 року, коли спід ей рук вышов першый про-

ґрам выучованя і подля нёго потім зачала учіти. Першый учебник про школярів, котрый написала, вышов у 2001 році і одтогы уж під патронатом міністерства школства спід пера пані Мирославы выходять далшы книжки про школярів, котры ся учать лемківський язык: *Вчіме ся і бавіме* – про третю і четверту класу, *Бісїдуєме по лемківськы* – про пята і шесту класу ОШ. По

1999 році ся у Польщі змінив школьський сістем, также почінаючи семов класов школярї ся стають уж ґімназістами, і так пані Хомяк продовжовала учіти лемківський язык і в ґімназії. В році 2000 написала методічны планы выучованя про ОШ і про ґімназії. Далшы книжки, під авторство котрых ся тыж підписала Мирослава Хомяк, суть *Основный курс лемківського языка* – учебник про ґімназіальных студентів, котры з лемківськым языком лем зачінають, дале продовжовала учебниками про другу і третю класу ґімназії, написала дакілько *тематічных словників польско-лемківско-анґліцькых* і навспак.

– Недавно моя група штудентів дістала з міністерства 10 компютерів, і так єм к тому написала учебник *Лемківський язык з компютером*, за помочи котрого робіме вшелякой сорты задачі з лексікы, ґраматікы і т. д.

Пані Хомякова і наперек своему віку – мать 64 рокы – не стагнує ани у процесі професійного росту. Перед часом ся стала першым діпломованым учітелем лемківського языка в Польщі, дале пише, публікує в одборных часописах. Найновшыма ей „продуктами“ суть учебники про третю класу ґімназії, робить над учебником про третю класу ліцея, зберать ся написати інформатор к матурі з лемківського языка, який буде методічным помічником про учітелів середніх школ. На другый рік бы але хотїла свою професійну карьеру скінчіти і перепусти місце молодшым. Як сама говорить: „Уж могу їти дефінітівно до пензії, бо уж приходять першы абсолютенты педагогічного інштїтуту, котры кінчіли лемківський язык і можуть продовжувати у мойй роботі. Єм рада, же єм ся того дожила і же мое снажїня не было марне.“

Петро КОГУТ

Прекрасна выставка умецькых творів Лемків...

... была іншталована в Історічно-краєзнавчім музею в містечку Винники недалеко Львова, святочне отворіня котрой было 23. юна 2006. Выставку отворила працівника музею Лариса Караваєва, котра першою дала слово директору музею Ігорю Тимцєві, який росповів о діяльності музею і охарактеризовав витварне уменя Лемків, котрым была присвячена выставка.

Історик Іван Красовський говорив о уменю Лемків як в минулости, так і в сучасности, але главно о творах авторів, котры ся презентували на тій выставці. Петро Когут росповів о історії Лемків, їх культурі, патріотизмі і любви до родной землі. Щіро привітав притомных і високо оцінив уменя Лемків пріматор (мер) міста Теодор Гудзяк, председкыня общества „Спадщина“ Галина Стімців і ін. У великій салі свої витварны работы представили заслужены працівники культуры і вызнамны лемківскы умелці. Наприклад, Дмитро Солинка – лемківскы церкви, хыжы і природу Лемковины, Марія Янко – лемківскы церкви, хыжы, Лемків у народных кроях, природу з розлічных країв, Леся Зорицька – країну прекрасной Лемковины, Роман Богдан – церкву побудовану іщі в 1743 році в ёго роднім селі Лодина. Дале Андрій Сухорський указав свої різбы до дерева вызнамных осібностей, Марта Новицька – вышиты іґлов іконы святых а Галина Щерба-Мишко – вышиты хрестиком лемківскы церкви і розлічны країнкы.

Притомны были зачарованы выставлєными творами Лемків, докладно і довго любовали ся красов представлєных творів. Вытварным уменём Лемків, котре одражать минулость Лемковины, природу, традиції, культуру і траґедію насильного выселїня, были мило несподіваны в многих країнах світа. Выставка умелецькых витварных работ у Винниках, котра была одкрыта цілый місяць, дала добру можность спознати уменя Лемків.

Учасники вернісажі выставки лемківського витварного уменя в Історічно-краєзнавчім музею у Винниках недалеко Львова 23. 6. 2006: (зліва доправа) Л. Караваєва, Л. Зорицька, М. Янко, І. Красовський, Д. Солинка, А. Сухорський, Петро Когут, М. Новицька, Г. Щерба-Мишко.

У 1906. року Г. Костельник починає студії на Католицькому богословському факультеті Загребського університету, як священічки кандидат Крижевської греко-католицької єпархії. Але уже наступного року переходить до Львова, де продовжує студії у Львівській духовній семінарії. Причини свого переходу Г. Костельник пояснив з такими словами: „Я гімназійно скінчив у Загребі, і міг писати або по-хорватському, або в бачвансько-сремському діалекті. Хорвати (тоді ще не було Югославії) – малий і убогий народчик. А писати тільки в бачвансько-сремським діалекті – це означало писати для 25 000 селяхів. І одне і друге було замалим полем для моєї душі! Моєю мрією було стати професором університету, і то професором філософії, як предмету.

щоб „проповідувати“ нові, однак „неревольційні“ (неатеїстичні, несоціалістичні і т. д.) погляди. Які це мали бути погляди в подробицях, я тоді ще того не знав, тільки прочував, що щось таке я світові дам. Але якби я лишився в Хорватії, то я мусів би писати по-хорватському. Хоч я почувався напів хорватом, все таки я волів би був писати для мого „руського“ народу (назва „українець“ тоді в нас ще й відома не була)“¹.

Року 1911. митрополит Шептицький посила Г. Костельника на студії до Католицького університету у Фрібургу (Fribourg, Швейцарська), дзе 1913. року брані докторат з філософії з тезу *De Principiis Cognitiōnis Fundamentalibus (О основних принципів спознавання)*. Пред єрейським пошвещаньом Костельник ше жені з Елеонору Зарицьку (1891 – 1982), дзивку Сиверина Ритер фон Зарицького – директора української гімназії у Перемишлю. З їх малженства народзели ше пецеро дзеци: Святослава (1914 – 1920), Іриней (1916), Богдан (1921 – 1941), Зенон (1924) и Христина (1925).

Починаючи од 1920. року, о. Гавриїл Костельник виклада філософію у Львовській духовній семінарії, а з часом у богословській академії. Істочно є редактор часопису „*Нива*“. У тим періодзе виходза основні його філософські и літературно-критичні роботи: „*Границі демократизму*“ (1919), „*Пісня Богів*“ (1922), „*Ломання душ*“, „*З літературної критики*“ (1923), „*Три розправи про пізнання*“ (1925), „*Християнська апологетика*“ (1925).

Року 1928 о. Гавриїл друкує богословську роботу „*Спір про епіклезу між Сходом і Заходом*“, а 1929. року виходзі робота на німецькому мові „*Das Prinzip der Identität – Grundlage aller Schlüsse*“ (Принцип єднакості – основа шцихх закінченьох). Спомнуті роботи цілком розличні по методології и предмету вигледованя. Перша чисто теологічна, друга строго філософська, що шведочи о універсальних схопносцях Г. Костельника.

Робота „*Спір про епіклезу між Сходом і Заходом*“ виволала оштру полемику и осуду з боку римської цензури. Дзекуючи старану митрополита Шептицького, о. Гавриїла „пошпорували“, медзитим, вон мушел зохащив викладацьку діяльність у Львовській богословській академії и функцію редактора часопису „*Нива*“. Починаючи од 1930. року, у рижних часописах з'явлює ше Костельниково статі антибільшовицького характеру: у часопису „*Нива*“ за 1930. рок була видрукована стаття „*Чому більшовики переслідують релігію*“, часопис „*Діло*“ 1932. року друкує есей „*Новочасний фараон – Сталін*“, істого року часопис „*Мета*“ друкує статтю „*Наполеон і Сталін*“. Істочносно предлужує ше друковане и Костельникових філософських роботах. Року 1931. видруковани три розличні по структури студії: „*Світ як вічна школа. Філософські розважання*“, „*Зародкова душа. Генеза людської душі та її природа на підставі біологічних фактів*“, „*Ordo logicus*“.

З прибіжованьом Другей світової війни проблем атеїзму у філософії Г. Костельника достава на актуальності и заостреності. Року 1935. з'явлює ше робота „*Справжнє джерело атеїзму*“, 1936 – „*Аргана Dei. Шляхи віри модерної людини*“? А 1937. року релігійні фалші нових часів, дзе Костельник характеризує атеїзм як подфайту релігії.

Медзитим, за о. Г. Костельника нет досц рациональні, філософські аргументи. Гледуючи конкретні, фізичні факти котрі би потвердзовали існуванє надприродного швета, руйнували аргументи атеїстох, 1935. року Костельник ше упознава зоз стигматичку Настю Волошин, а уж идущого року виходза два його роботи: „*Настя Волошин, дівчина із*

стигмами. Перша частина: Історія стигматизації и Настя Волошин, жертва на показ. Друга частина: екстази Насі“, 1937. робота „*Пояснення стигматизації*“. Року 1937. о. Гавриїл ше упознал зоз стигматичку Євстахию Бохняк, котрей пошвещел брошуру „*Правда про стигматичку Євстахию Бохняк. Письмо до Митрополитого Ординаріату*“ (1938), дзе брані надприродні характер ей стигматизації.

Скоро у шцихх філософських роботах котрі настали после 1936. року о. Гавриїл ше поволує на своєю искусство вигледованя стигматикох. Такого роду Костельниково зацікавенє виволало оштру критику, переважно у церковних кругах, на що вон одвитує: „*Минули часи, коли про такі явища можна було говорити: обман, видумка. Дуже велика і поважна література про того роду явища нині відкрита для кожного. А хто все те*

відкидає, той зачаджений своїм раціоналізмом чи матеріалізмом, або недоук, що не знає як ті проблеми стоять“.²

Істочносно, о. Гавриїл трима же наука, окреме фізика, мала би швидши розвой, кед би озбилено брала до огляду парapsихологічний зв'язок: „*Фізика не може розв'язати, ні навіть піднести всіх тайн буття. Однак, те, що стверджується поза фізику, кидас своє світло й на фізикальні явища, бо часто аж тоді добре розуміємо, коли знаємо цілість. Якби фізики були знали про тмистичні реальності, що їх ми загадали, то куди легше і скоріше були б прийшли до свідомості, що енергії можуть проходити і через порожній простір, що проміністі енергії можуть поза тілом самостійно виступати*“.³

З приходом советского войска до Галичини, у септембрє 1939. року почина останні и найдраматичнейши період у живоце Г. Костельника. Очевисно, більшовики були добре поинформовани о статях Г. Костельника антибільшовицького змісту, о його критики матеріалістичного и атеїстичного світогляду. У складзе з тим вони його учинили до категорії найнебезпечнейших особох.

Перше совети пробую зламає Костельника з уценьованьом и з психологічним прищом: гарештую стреднього сина Богдана. У цeku мешаца о. Гавриїла нагваряли стануц на чоло „добродзечному“ процесу подредзованя Грекокатолічкєй церкви Російскєй церкви Московского патріархату – урядовєй церкви советского режиму. Костельник не пристал на тото. Син Богдан бул забити.

Року 1944. з прибіжованьом советского фронту о. Гавриїл одлучує сцекац за границю. До тєраз не яснє прецо вон то не зробел, гоч було очевиснє же совети не одступя од своїх намірох и знова на шцик способи буду кончиц прищисок на нього. З бєшєди очевидцох дознавєм же у остантєй хвилкєй його застанувел митрополит А. Шептицький з прекором: „*Всі втікають, невже і Ви полишите свій нарід у такій важкій хвилі?*“ Сцєкнуц могла лєм його дзивка Христина, котра после прецєрпенних численних гарештох и вислухованьох сцигла до Загребу, дзе и нєшка живє.

Дня 27. юлія 1944. советски войска по другираз уходза до Львова, у августу у подполносци „ошлєбодзую“ Восточну Галичину од Нємцох, а 1. новембра 1944. року умера митрополит А. Шептицький. Совети дали можлівосц достойствєно поховац митрополита, даваюци надію за винаходзєнє *modus vivendi* медзи советску власцу и УГКЦ. Митрополитску катедру пребера Йосип Сліпи, котрі нараз почал пририхтовач делегацию УГКЦ до Москви. Средком дєцємбра 1944. року делегация на чолє з архимандритом бл. Клементийом Шептицьким руша до Москви. У складзе делегаций бул и о. Гавриїл Костельник. Заш лєм, з Москви ше вращєли празних рукох. Костельникови було яснє – порозумєнє не будзє, а милосєрдію ше не мож наздавац.

Послє Ялтскєй конференції (11. фебруара 1945. року), на котрєй заходни союзніки припознали легальносц анексії Заходнєй України з боку Советского Союзу, совети розпочинаю реализацию плана ликвидаций УГКЦ. Концом априла 1945. року о. Гавриїл Костельник пристал стануц на чоло „инициативнєй групи за добродзєчнє зєдинєнє“ УГКЦ з Російську церкву Московского патріархату. Вигледовачє ше и нєшка траця у предпоставках цо наведло Костельника на тот крочай.⁴

Прицагує увагу рукопис роботи „*Покликання нашої уніятської Церкви*“, чийо писанє о. Гавриїл закончел 3. марца 1945. року, значи прибіжнє мешац пред формованьом „инициативнєй групи“.⁵

Вон роздумує над проблемами церковного єдинства, котрі цєком исторії знемирювали українськє дружтво. Злущованє грекокатолікох з православними не дало би жадані резултат. Необходнє цошка векшє, „*Нинішня наукова свідомість дає нам можливість витворити щось вищє і від православія і від римокатолицизму та зібрати єсю нашу християнську історію в однє, як нашу святую спадщину*“ – трима Костельник.⁶

Костельник дава характеристику релігійнєй ситуації у швецє так як кед би писал о нєшкайшим часє: „*А нині школа, наука і література в усіх народів незалежні від Церкви; до кожної Церкви належать і такі її вірні, які визнають найрізніші віри – аж до атеїзму включно; масовий лібералізм, раціоналізм і атеїзм аж такі сильні, що раз-у-раз, тут і там, намагаються знищити Христову Церкву, або й усі Божі релігії (тобто такі, що основані на вірі в Бога)*“.⁷

Прєшвєченє же „*лєм моя Церква єдина правдива и єдина ратующа*“ основна причина існующих матиконфєсійних антагонизмох. Прєто, по думаню Костельника, „*вже настїлє час і пєкуча потреба, щоб ми присмирїли в своїй релігійній гордості, і виразно сказали собі, що нема єдино спасаючої Церкви, бо віра нє в одній Церкві нє є наскрізь чиста і правдива (непомильна)*“.⁸

Вон трима же „*їдеально правдива віра – цє тільки ідеал, до якого треба нам змагати, однак, він на землі ніколи не може бути осяганий*“.⁹

Костельник закончує роботу з високим патріотично-оптимістичну ноту: „*Не забуваймо, що саме ми найважніші наслідники єрєкєй у Церкві. Нашє покли-*

кання тепер таке, щоб усій Церкві дати найвищу науково-релігійну свідомість і наймодерніший тип священика. А це повинно витворити ментальність, яка зближуватиме всіх християн, і з часом повинна зреставрувати давню, дійсно католицьку Церкву. Працюйте, жертуйте, не лякайтесь бути «зародковою клітиною» для нових часів».¹⁰

О мешац после писаня „Покликання нашої уніятської Церкви“ о. Гавриїл стане на чолі „инициативней групи“ і приступи г'у приготування „псевдособору“. Иронія судби же датум початку собору одредзели за 8. марець – то єст за дзени солідарносци советских женох. На законченю „собору“ Костельник прочита обрацанє до Генералисимуса Й. В. Сталіна. То и було „явне покаянє“ котре Сталін так длуго чекал!

Вообщє, остатні період живота Г. Костельника, попри шмидкей трагедії и „ламаня души“, бул мжебуц и найплоднейши. За тот час вон написал блізько дзешєц філософски и тельо богословски роботи котри до нешка не друковани. Спомядзи ніх необхідне наглашиц: „Упадок релігії“ (1940), „Логіка як аналіза техніки людського думання“ (Том I (1942), „Віра в Бога“ (1942), „Атеїзм“ (1943), „Навернення Савло-Павло та його роздуми в Аравійській пустині“ (1943), „Український переклад божественної літургії Івана Златоустого“

(1943), „Диспути Никодима з Йосипом з Ариматеї про Ісуса Христа“ (1944), „Святе Письмо Нового Завіту перекладене з грецької на українську“ (1944 – 1945), „Матеріалізм“ (1945), „Ідеальна людина“ (1946).¹¹

Начишлени роботи суццо ше розликую по своей вредносци и духу од пропагандистичних антикатолицьких роботох котри були друковани у „Єпархіальним віснику“ и „Православним віснику“ цеком 1947 – 1948. року („Непомилність папи і римської церкви“, „Примат латинської церкви і уніятської церкви“, „Римська церква та єдність Христової церкви“). Познейше тоті роботи вошли до зборнік „Гавриїл Костельник. Вибрані твори“, котри бул видруковани у Києве 1987. року. По думаню львовских вгледовачох Марії Кашуби и Ирини Мирчук – твори, котри вошли до зборнік „тенденційно підібрані“, „мають відверто публіцистичний характер, містять чимало історичних неточностей, грубих помилок та огріхів, які викликають підозру щодо авторства Г. Костельника“, наводзячи на думку о фальсифікованю унесених до зборнік роботох.¹²

Дзень пред свою трагічну шмерцу (19. септембер 1948) о. Гавриїл розпочал роботу „Психологія атеїзму“. Кулька забойнік (нет сумні же то бул агент КГБ) прервала живот о. Гавриїла Костельника

на ґарадичох Преображенської церкви у Львовє, з котрей после розпадованя СССР почал препород Грекокатолицької церкви.

Література:

- 1 КОСТЕЛЬНИК, Г.: *Священник наших часів*, Львів, 1946, с. 2 – 3. Робота до нешка не видрукована. Рукопис ше чува у приватней архиви Христини Поляк (дзивиц Г. Костельника) у Заґребе.
- 2 КОСТЕЛЬНИК, Г.: *Матеріалізм* (машинопис), Львів, 1945, с. 77. Чува ше у приватней архиви Христини Поляк у Заґребе.
- 3 Ibid, с. 77.
- 4 Оп.: ВОЛОШИН, Юрій, *Гавриїл Костельник: три листи до московського патріарха* // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ, 2001, № 2. (Статья була обявена и на вебсайту СБУ: www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=39283). Оп. тиж: БО-ЦЮРКІВ, с. 106.
- 5 Рукопис ше чува у Христини Поляк у Заґребе.
- 6 Ibid, сс. 9 – 10.
- 7 Ibid, с. 36.
- 8 Ibid, с. 61.
- 9 Ibid, с. 61.
- 10 Ibid, с. 93.
- 11 Начишлени роботи до нешка не видруковани. Їх рукописи чуваю ше у архиви Христини Поляк у Заґребе.
- 12 КАШУБА, М., МІРЧУК, І., *Гавриїл Костельник: філософські погляди*, Дрогобич 2002, сс. 8-9.

Дюра ПАПУґА

У РУСКИМ КЕРЕСТУРЕ ОТРИМАНИ ТОГОРОЧНИ ШВЕТОВИ КАМП МЛАДИХ РУСНАЦОХ/РУСИНОХ/ЛЕМКОХ

МЛАДИ НА ЕВРОПСКЕЙ ДРАГИ

У організації **Форума младих Рускей матки у Руским Керестуре од 21. до 24. августу 2006. року** отримани тогорочни, штварти **Шветови камп младих Руснацох/Русинох/Лемкох**. На тогорочним Кампу, хтори отримани у сотрудицтве зоз Министерством просвіти Републики Сербії, Службу за людски и меншински права Републики Сербії и покраїнским секретаріатами за образованє, культуру, младеж и спорт АП Войводини, участвовали делеґації младих зоз Польскей, Словацкей, Горватскей и нашей жеми, зоз Нового Саду, Вербасу, Коцура, Кули и Руского Керестура. Штераец пейц учашніки Кампа були змесцени у Доме школярох ОШГ „Петро Кузмьяк“ и укључовали ше до едукативно-креативних роботох Семинара зоз театралней уметносци.

Вовторок, 22. августу, учашніки Кампа нащивели Катедру за руски язык Філософского факультета у Новім Саду, дзе их привитали проф др **Юліян Рамач**, руководитель Катебри и проф др **Михайло Фейса**. Потим нащивени и Факультет технічних наукох, а делеґацію Кампа приял и **Модест Дулич**, покраїнски секретар за младеж и спорт АП Войводини. Пополадню учашніки Кампа нащивели Петроварадинску твердиню, центр Нового Саду, а у вращаню и Греко-католицьку парохиялну церкву святого Йосафата у Кули.

Стреду, 23. августу, на Дзень младого Руснака/Русина/Лемка, учашніки Кампа нащивели Основну школу и ґимназию „Петро Кузмьяк“, дзе их приял директор **Янко Хома**, положили букет квеца на памятник др Гавриїла Костельника и нащивели Национални музей Руснацох у Замку.

Владика кир др **Дюра Джуджар**, еґзарх Апостолского еґзархату за греко-католикох у нашей жеми учашнікох Кампа привитал у новим Каритасовим доме за младих, а потим нащивена Катедрална церква святого оца Миколая и Марийово свячильце у Водици. Учаснікох Кампа у Месней заєдніци у Руским Керестуре приви-

тал секретар **Йоаким Надь**, а у будинку Дома культури **Славко Орос**, председатель Национального совиту Руснацох, **Владимир Малацко**, о.д. директора Дома культури и **Владимир Надь Ачим**, директор РНТ „Петро Ризнич Дядя“. Пополадню учашніки Кампа нащивели Месну заєдніцу Коцур, дзе их спред Скупштини општини Вербас привитал **Мирослав Алексич**, Грекокатолицьку парохиялну церкву Успєния Богородици, Основну школу „Братство-єдинство“ и Дом культури у Коцуре.

Закончуючого вечара учашнікох Кампа привитал и **Светозар Буквич**, председатель општини Кула.

Погляд на учасників четвертого Світового табору молодих Русинів почас екскурсії до Петроварадинської кріпости у Новім Сади в Сербську: (друга справа) підпредседнича Світового форуму русинської молоді – А. Блыхова і бывший первый председа того форуму – М. Гай (третій справа) зо Словєньска.

Мадис ЛІНАМЯГІ

Міджінародно узнаваний ученець

(Проф. Др. Александер ДУЛИЧЕНКО,
Др. н., нар. 31. 10. 1941)

Знамый у научнім світі німецький **Фонд Александра фон Гумбольта**, котрый оцінює міджінародно узнаваных заграничних научных працівників, у 2005 році выменовав за свого лавреата рядного професора славянської філології Тартуської університету в Естонську – **Александра Дуличенка**. Проф. А. Дуличенко здобув міджінародну репутацію за свій выскум у дакілких областях лінгвістики: на основі славянського матеріалу він увів нову лінгвістичну категорію – **літературны мікроязыки**; займаєть ся і выскумом великих славянських языків, шыроко суть знамы ёго научны работы о проблемах міджінародной языковой комунікації – **інтерлінгвістики**, а тыж о **терорії і історії науки о языку**. (Позн. ред.: він выступав і з рефератом під назвов „*Карпаторусинський язык у контексті регіональных списовных языків сучасных Славян*“ на научнім семінарі 27. януара 1995 у Братіславі по святочнім выголошіню русиньского літературного языка на Словенську.)

При 65-річній юбілею дали сьме проф. Дуличенкови пару вопросів як лавреатови спомянутого високого оцініня.

• **Ці сьте чекали таке высоке міджінародне оцініня?**

– Ніт, не чекав єм, бо єм був звикнутый десятироча робити без того, жебы єм думав на даке оцініня. Я просто робив, намагаючі ся одкрыти дакы тайны языка і языкового жывота общества. Наісто, же дакы научны ідеї і выслідки мого выскуму привертали увагу іншых научных працівників і они ся стали знамыма, їх цїтовали, мої работы перекладали до других языків і т. д.

• **Вы автор коло 500 научных работ у выше 20 европейских языках, із котрых многы были публікованы у престижных міджінародных выданнях. А то нелем статі, але і коло 15 публікацій сьте выдали як в руськім языку, так і в естоньскім, німецькім, литовськім языку, докінця дві і в бачваньско-сримскім русиньскім мікроязыку! Якы суть вашы односины ку Німецьку і ку Гетінгенській академії наук?**

– З німецькыма научныма працівниками мам оддавна научны односины, але они ся стали інтензівнішыма од зачатку 80-ых років минулого стороча. В чім ся то проявлять? В першій ряді в сполупраці з дакотрыма знамыма німецькыма научныма періодичныма выданнями в области лінгвістики і славістики, в котрых ся обявили мої работы. В Німецьку вышли і три мої книжкы: „*Русский язык конца XX столетия*“ (1994) і „*Этносоциоллингвистика 'перестройки' у СССР*“ (1999). Обидві выдав знамый мніховський видаватель „Verlag Otto Sanger“, а Академія наук у Гетінгені 1998 року выдала рукопис *першой граматіки кашубского языка*, котры єм нашов в архіві Руської академії наук в Санк-Петербургу (*Кашубы то мала народностна меншина у Польску, котра жыє на побережю Балтського моря у Гданьскім войводстві*). Окром того, інтересуєть ся тыж о естонсько-німецькы і русько-німецькы научны односины. Ту окремє хочу підкреслити, же ведно з професором Гетінгенської університету Вернером Лефелдтом єм приправив на выдання рукопис

староруського словника А. Кайсарова, на зачатку 19. стороча студента той університету, пізніше професора Тартуської університету. Што ся тыкає Гетінгенської академії наук, я на зачатку 2004 року був выбраный за ей заграничного члена.

• **Ваш научный интерес мать дашто сполочне з выскумами академіка Паула Аристеа: він выкладав лекції о малых угрофиньских языках, вы зься о малых славянских языках. Ёго цілый жылот интересовала інтерлінгвістика і есперантологія (наука о есперанті), вы ся занимаете проблемом міджінародной языковой комунікації, а то в компетенції интерлінгвістики. То**

есть, же у єднім научнім працівникови сучасно ся зьєдинять мале і глобалне. Повіджете нам перше о ваших мікроязычных выскумах. Таліанське видавательство „Valgus“ в 1981 році выдало вашу монографію „Славянские литературные микроязыки“, котру в міджінародній славістіці зачали называти „біблієв мікроязыків“.

– О мікроязыкы єм ся зачав інтересовати на самім зачатку мойей научной дороги. Найперше єм обявив бачваньско-сримський русиньський язык, котрым говорить коло 25 тисяч жытелів у Сербську і часточно в Хорватську. Написав єм *граматіку того мікроязыка, а то была моя дїзертачна работа*. В 1995 році у Югославії вышла перша часть моїх работ о бачваньско-сримській („югославянско-рускей“) філології – „*Jugoslavo-Ruthenica*“, теперь приправую на выдання другу часть. Та так поступно ся передо мнов зачав одкрывати і іншый мікроязычный славянський світ. У докторській дїзертации, котру єм обгаїв 1981 року, єм увів 12 таких мікроязыків, а теперь є їх ходем 18. О них я пишу і уводжу приклады текств у двотомнім выданю „*Славянские литературные микроязыки*“, котре 2003 – 2004 року выдала Тартуська університет в Естонську. Окром бачваньско-русиньского, то суть і грядчаньско-хорватський у Ракуску, молізько-славянський і резіанський у Таліанську, банатьско-булгарський у Румунську, помакський і егейско-македонський у Грецьку, прегмурьско-словінський у Словінську, кашубський у Польську і іншы. Учю нелем історію і структуру тых мікроязыків, але пробую і высвітлєвати усло-вля їх екзистованія і перспектivy розвитку.

Єм того погляду, же сучасна Европа поступно формує двоконпонентный языковой модел, де великы языки можуть і мусять коєкзистовати з малыма. В тім є діалектіка і перспектіва етно-языковой Европы.

• **У сентябрі 2005 року сьте посередництвом катедры славянской филології у сполупраці з комісієв языковых контактов Міджінародного wyboru славистів організовали в Тарту міджінародну научну конференцію під назвов „Славянские микроязыки и языковые контакты“. То, же конференцію фінанцовала Шведська кралївска академія наук, говорить о высокій довірі ку тому, што ся робить в Тарту, окремє на катедрі славянской филології, в одношіню ку славянським мікроязыкам. Бывши на вашій конференції, вецєраз єм чув, же выступаючі говорили о тартуській школі навчаня славянських мікроязыків як о найавторитатівнішій у міджінародній славістіці. Повіджете коротко о споминаній конференції.**

– На конференцію пришли найзнамішы спеціалісты з 15 країн світа. Вшытких їх зьєдиняв общій інтерес о малы языки славянського світа, о їх зачатках, одношінях зо сусідніма великыма языками і народами, як і перспектivy розво-я у зьєдиненій Европі. На конференції многы выступаючі потвердили, же проблематіка літературных мікроязыків у сучасній славянській науці є една з найактуальнішых. Не нагодно мікроязыки зачали вклатати до енциклопедій – можу спомянути выдану в 2002 році в Ракуску „*Enzyklopädie des europäischen Ostens. Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*“ (Енциклопедія європейского Выходу. Лексікон языків європейского Выходу), в Торонті – „*Encyclopedia of Rusyn History and Culture*“ (Енциклопедія русиньской історії і културы, 2002 і 2005), а недавно ся обявив і том славянських языків в енциклопедії Руської академії наук – „*Языки мира*“ (Языки світа, 2005), в котрім суть публікованы обшырны описы мікроязыків. Теперь робиме над выданєм зборника матеріалів з нашої конференції.

• **А ці є дашто сполочне міджі малыма языками славянського і угрофиньского світа?**

– Заісто, же гей. В роках 2001 – 2004 єм був на челі научного проекту „*Ühinenud Euroopa väikeste etniliste gruppide keeled: arenguruboleimid ja ellujäämise perspektiivid*“ (Языки малых етнічных групп у зьєдиненій Европі: проблемы розво-я і перспектivy пережытия), на котрім робили і дакотры угро-финьскы спеціалісты на челі з Проф. Аго Кюннапом. Мы зробили модел опису в енциклопедичнім приручнику малых языків славянського і угро-финьского світа, в котрім каждый язык є представленый як уцілений граматичный сістем і сучасно узказане ёго положіня в обществі (сферы хошованя, перспектivy розво-я і т. д. Указали сьме, же треба, жебы малы угро-финьскы народы прияли способности у самоутриманю, котру здобыли малы славянскы группы.

• **А яка є ситуація з интерлінгвістикой?**

– Мої интерлінгвістичны работы вых-одять паралелно з другыма. Раз єм перепозерав свій архів і обявив єм, же з академіком П. Арістеом єм ся спознав через

дописована іші на зачатку 70-х років м. с., до мого приходу до Тарту. Тодги, в часі Советського союзу, бін був єдним із мала научных работников, што ся занимали есперантологів і интерлингвістик, котры про идеологічні причіны тогды были непопулярны. Кідь ем був у Тарту, мав ем можность прямо з академіком Арістеом вести научны бісіды о многих проблемах міжнародных умелых языков. Ту мушу припомнути, же Естонці у свой історії проявляли барз живой интерес о тоты проблемы. Мам на мыслі дость розвинутый рух в Естонську од кінця 19. стороча за такы міжнародны помічны языки, як *волапук*, *эсперанто*, *интерлингве* (або *окцидентал*). В другой половині 20. і на зачатку 21. стороча естонський есперантський рух є єдним з воджатайських у світовым русі за тот язык. Ту не забудьме, же в Естонії є барз живой интерес о лігвопроектваня, т. є. створєня раціональным способом проєктів міжнародных умелых языків. Стачіть споманути дость помічний у теоретичнім погляді такий вазнажный лінгвопроект, як *„философский язык“* (1916) Якоба Лінцбаха, або в розлічных країнах світа активно хоснований помічний язык *интерлингве* (1922), котрый створив Едгар Вал. О тых і інших лінгвопроектах можеме прочітати і в моім енциклопедичнім приручнику *„Международные вспомогательные языки“*, котрый був выданий у Таліні в 1990 році. Суть подобны пробы і в сучасности. Єдна із послідніх ся зве *Естіло* – у самій ёго назві є подане, де був створений а выпроектывав го Ганс Кеоп.

Не без підпори академіка П. Арістеа ем на зачатку 80-х років м. с. зачав выдавати научну серію *„Interlinguistica Tartuensia“* (*Тартуський интерлингвістичный выскум*), котра ся стала дость знамов і за границями Естонска. В ній суть поданы статі о проблемах міжнародной языковой комунікації в минулости і в сучасности. Не можу не споманути тыж конференції о интерлингвістіці, котры были в Тарту в роках 1987 і 1990. Мали цілосююзный характер, хоць были планованы як републіковы. Як у научній

серії, так і на конференціях, а тыж і в теоретичнім розробліні найважніших проблемів интерлингвістики барз активно брали участь интерлингвісты з Москвы, што послужило як основа говорити дале о формованю тартусько-московской интерлингвістичной школы. Тота школа є знама у міжнародній интерлингвістіці од зачатку 80-х років м. с.

● **Повіджте нам дашто о февруаровій конференції 2005 року о вопросах интерлингвістики і евролингвістики. Яка то нова сфера науки – евролингвістика?**

У февруарі 2005 року організовали сьме міжнародну конференцію *„Interlinguistica et eurolinguistica“* (*Интерлингвістика і евролингвістика*), котра была в рамках святкованя на нашій універзиті 100 років од народжіння П. Арістеа. На конференції были прочітаны рефераты интерлингвістів з 9 штатів, робочіма языками на ній были языки: руський, есперанто і англійський. Естонський ученці академік Ю. Лумисте і Проф. Л. Виханду, як і далшы, говорили о на научній дїдовизні Якоба Лінцбаха, о ёго пробах выробити проєкт *„универсального языка“*. Окрема увага была дана новій сфері научного выскуму – тзв. етнолінгвістіці, котра є частєв шырошай науки – еврології. Бісїда є о тім, же у звязі зо зьєдинінєм Европы настали вопросы сполочны про шыткы штаты у Европській унії. Єдним із таких вопросов є языковий вопрос. Знате, же офіціалными языками Европской унії суть узаны языки шыткых ей членських штатів. Але в реальности настають великы тяжкосты практичного характеру: то великы фінанції на перекладаня з єдного языка на другы, на што є треба з другого боку много часу і велике цісло спеціалістів-перекладателів і т. д. У споїну з тым одкрыв ся вопрос о сполочнім языку про Европу. На тоту тему было уж дакілько конференцій, выданных было много публікацій. Практично у шыткых із них попри формалнім узнаню „рівноправности шыткых языків“, одборници ся тыж высловлюють за єден або два „природны языки“, т. є. фактично англійський або англійський плус іші єден,

наприклад, французький або шпанельський. Характерістичне, же розроблюючи языковы модели про сучасну сполочну Европу, научны работники указують і на важность вещь як сторічного хоснованя міжнародных умелых языків, а то уж предмет инетерлингвістики. На нашій конференції був обговорений і тот интерлингвістичний проблем. Вліті сьме выдали публікацію із тов самов назвов, яку мала і наша конференція і таким способом сьме продовжили нашу серію *„Interlinguistica Tartuensia“*.

● **Якы Вашы планы до будучности?**

Планів мам много, але на їх реалізацію все не є дость часу. Все лем ся намагам докінчити недокінчены або давно зачаты работы. Повіджме, хотів бы ем выдати третью часть моїх мікроязыків – то тіпологічний выскум, т. є. порівнєня їх языковых системів, условий і факторів їх vzniku і функціонованя. Окрем того, уж ем у фазі докінчіння книжки о языку і культурі Словінців, котры жыють у долині Резії в севернім Таліанську і мають свій літературный язык. У 19. сторочу їх язык штудовав у світі знамый ученєць, професор Тартуськой універзиты – Жан Бодвін де Куртене, а по сто роках мы ся снажыме продовжовати тоту традицію. Перед двома роками професор Падовской універзиты Ган Стеенвейк і я достали сьме про наших штудентів і докторантів курз лекцій на тоту тему, а они суть обсягом книжки, котру приправиме у двох языках – руськым і таліанськым. Мам і далшы планы, о котрых бы ем тепер іші не хотів говорити.

Од редакції: **Желаємо нашому знамому юбілантови, професорови Тартуськой універзиты, котрый ся интересує і русинськым літературным языком на Словеньську, іші много років міцного здоровья і творчых сил, жебы міг зреалізовати векшину зо своїх научных планів.**

Академік, проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ, Пгд.

ЧЕТВЕРТА РУСЬ: НОВА РЕАЛЬНОСТЬ В НОВІЙ ЕВРОПІ

(Вступны роздуми ку отворіню міжнародной научной конференції в Державній вишшій професійній школі, Перемишель, 24. – 26. мая 2006)

Хотів бы-м зачати свій выступ подякованєм моїм колегам з Польщі: докторови Станіславови Стємпенєві і докторови Ярославови Моклякови за їх організаторську роботу, котра уможлила нашу днешню стрічу. Слово подякованя особливо дати і професорови Павлови Бестови із США. Якраз він дав пропозицію на тему конференції: *„Ці є четверта Русь? К вопросам народностной тождности в Карпатском регионе.“* Кідь добрі памятам, по першыраз тоту пропозицію было чути перед трєма або аж чотырьма роками. Плани на скликаня конференції ся рушыли з місця раз або двараз. Зато професор Бест проявив не хоцякы ініціативу і дякуючі ёго дослідности в конкретных кроках сьме ся днесь ту вышлы.

Дозвольте мі, предці лем, быти отвореным. Быв ем протів самой ідеї зреалізованя даной конференції од самого зачатку. Позорность, але і істы обавы выкликує уж сама назва: *„Ці єстєвєс четверта Русь?“* Така назва не є нічим іншым, як заобаленым вопросом: *„Ці суть Карпаторусины окремым народом?“*

Про тых з нас, котры давно позерали скептічно на советську „науку“ пропагандістичного прикладу на тему карпатських Ру-

синів, данный вопрос бы міг мати істый змысел у часах страху зо „студеной войны“ в 70-тых роках. Таке розуміння вопросу было цалком слухным одразу по Револуції 1989 року, коли великы політичны змєны в Централній і Выходній Европі принесли возроджіння колись незалежных держав і наверхнутя на мапу того континенту навкы забытых бездержавных народів, враховано і Карпаторусинів.

Але мы днесь не в 1970-тых, і не в 1990-тых роках. Є рік 2006 і Русины суть де юре і де факто узаны як окрема народность в Польську, на Словеньську, в Румунську, Мадарьську, Сербську, Хорватську і в Чеській републіці, то значить у шыткых окрем єдной державы, де они жыють.¹ Народность „Русин“ была закомпонована до офіціалных документів при списованю людей у шыткых тых країнах. Інтересным є факт, же і Україна – єдина держава, котра іші все не узнала статус Русинів як окремой народности – тыж давать в статістичных інформаціях при списованю людей цісла особ, котры ся приголосили к Русинам. Таке списованя ся одбыло на Україні у 2001 році.² Докінця і научный світ узнавать тоту нову реальность. Лем за послідне десятироча сьме ся стали свідками зроду многих публікацій о Русинах як окремого народу і ёго культуры. Міджі нима варто споманути три томы выданя, котре правом може ся назвати народнов бібліографієв Карпаторусинів і обсягує 2 670 анотованых гесел, присвяченых главно научній літературі о Карпаторусинах, котра

узірла світло світа в останній чвертині 20. стороча. Спомяну і дві видані енциклопедії з веце як 1 100 геслами на теми історії і культури Русинів цілого світа, окремый том присвячений русинському языку як єдному з чотырнадцятых сучасных славянских языків, котрый був об'єднаний Міжнароднов комісією про славянскы языки ту в Польску.³

З яким цілём в такім випаді треба скликати конференцію, котра давать вопрос „*ці є четверта Русь?*“, інакшма словами, „*ці єстє русинський народ?*“ Можете собі представити, бодай в лукашенківській Білорусії, брати участь на конференції „*Ці єстєс друга Русь?*“ І не беручи до уваги вшыткы меркваня політичных „позорователів“, подобных як Микола Рябчук, о незначительности „малоросійства“ в сучасній Україні, ці мож собі представити конференцію на тему „*Ці єстєс третя Русь?*“ Вшыткым тым бы сьме хотіли підкреслити, же науковці мусять выядрівати незалежність, абы не формулювати вопросы і ход своїх выскумів одкрываючи новы реалії, або, іщі гірше, давати пропозиції на рішїня, які не берут до уваги тугы общества, котре як науковці описують. Недавно єден представитель русинської організації на Словенську найліпше сформулював того, што мам в мерку: „*Єм протів вшелиякых округлых столів у вопросі народности! Округлы столы ныс є організують в політичных або економічных ділах... Настав час, коли діскузії о русинській народности не мають місто. Вопрос народности не толерує неясности... Кідь сьме ся народили русинській матери і нянькови, на землі, де є наше прадавне коріння, де ся зродила віра наших предків, одкы походить наш честный род, на котрый бы сьме нігда не мали забыти, діскузії ці сьме такой або інакшой народности суть абсурдныма.*“⁴

Дахто з вас ся може опросити, і правом, ці я, або може дахто другий з вас, до якой міры скептічно ся односить к ідеї реалізації даной конференції, або докінця ей не схвалюють. Потім нашто сьме ся ту вшыткы посходили? Дахто може высвітлити свою притомність приятельським одношінем к професорови Бестови, або схосновати конференцію як добру можливість стрітати ся єден з другим, што є логічним мотивом научных конференцій в общім. Но предці єстєс і важніша причіна, котра має одношіня к предмету, котрый бы сьме могли охарактеризувати як саму дисципліну карпаторусинских выскумів.

Допустьме, же назва конференції, яку выбрав професор Бест, была ненароком провокативна і не мала за ціль ані спохыбнити сам факт екзистенції Русинів, ані найти рішїня на „*русинський проблем*“, як дакотры творителі народностной політики і демагогы ей характеризують.⁵ Я пересвідчений, же за приправами і реалізаціями той конференції в Перемышлі не стоять ніякы другоплановы мотивы, хотів бы єм в повній мірі быти в ній участным, але за предпкладу, же обсяг і задача конференції буде характеризована наступнов назвов: „*Четверта Русь: нова реалність в новій Європі.*“ Не мусиме ся заставляти над фактом єстєсваня четвертой Руси, бо Карпаторусины єстєсують. Але дисципліна карпаторусиністика має проблеми і невырішєны вопросы, котры выжадують діскузію. В такім випаді бы сьме звужили нашы наступны меркваня на концептуалны і термінологічны вопросы.

*****

Як бы то не звучало дивно, доднесь не єстєс єднотности в назві територій, де жыють Карпаторусины. Єстєс плутанина в обсягу термінів „*Підкарпатська Русь*“, „*Закарпаття*“ і „*Карпатська Україна*“, котры про дакотрых авторів значать лем єдну часть Карпатської Руси, але про других авторів значать вшыткы землі заселєны Русинами на южных схилах Карпат. Менше проблематичныма суть терміны „*Лемковина*“ або „*Лемківська Русь*“, котры ся односять к землям заселєным Русинами теперішнього юго-выходного Польска (хоць іщі все ся крутять дебати о выходній границі Лемковины), і термін „*Пряшівщина*“ або іщі ліпше „*Пряшівська Русь*“, што означає територію северовыходного Словенска, на котрій жыють Русины. А як то буде з частєв Карпатської Руси на юг од ріки Тісы в сучаснім Румунську? Мы бы думали назвати тот край регіоном Марамуреш або просто „*Марамуреш*“, хоснуючи румунську форму назвы, жебы ей одрізнити од історічного Марамороського комітату, векша часть котрой ся роспрістерала якраз на север од ріки Тісы.

Шкода, же авторы, котры пишуть на теми звязаны з Карпаторусинами, не позераючи на факт, ці ся притримують русинської або іншой орьєнтації, мають тенденцію забывать на єден важный і здавало бы ся очівісний принцип. А то: єстєсваня розділу між народам і державов. Народ може жити в рамках єдної державы, але і дакілких держав. Мы все мусиме памятати, же державы vznikають і зникають, але народы зістають. І природно, Русины не суть виноваты, же їх отчізна – *Карпатська Русь* – „*Країна Русинів*“ в єден час ся находила на території єдної

державы, а пізніше была розділена між дакілкома державами.⁶ Карпатська Русь ся означає територія з переважачим русинським народом або народностєв, а не державами, котры в розлічных етапах тоту територію оволоділи.

Хотів бы єм припомняти росшырене тверджїня, або мітус, котрый в останнім часі засів у головах многих Карпаторусинів о тім, же Підкарпатська Русь (днєшня Закарпатська область України) є праотчізнов вшыткых Карпаторусинів, і же Русины Польска (Лемкы), Словенска (пряшівскы Русины) і других штатів мусять тот факт респектовати і давати му честь. Тот погляд не має ані історічний, ані демографічний підґрунт. Наприклад, Русины, котры жыли на юг од Карпат, не были поділены ніяков міжнароднов границєв аж до 1939 року. Навєце, найдавніша і найважніша етапа народного возроджїня одбывала ся якраз на Пряшівській Руси, а не на Підкарпатській Руси, і головны особы звязаны з тым рухом (Александр Духновіч і Адольф Добрянський) функціоновали переважно на Пряшівській Руси. Іщі веце утврджуючіма суть демографічны факты: у 1910 році, коли політичны маніпуляції односно списованя лю-

Академік, проф. Др. Павел Роберт Марочій, ПаД. (зліва) при стрічі з визначным русинським лінгвістом, нашым юбілантом – доц. ПаДр. Василєм Ябуром, к. н., котрый 28. 10. 2006 ославив свої 70. народенины.

дей были обмежєны, нараховало ся 1 102 сел, в котрых найменше 50% жытелів были етнічны Русины. Із тых сел менше як половина (46%) ся находили на території Підкарпатської Руси а скоро таке цісло (44%) ся находило на Лемківській і Пряшівській Руси.⁷ Таким способом – як і чом можеме бісідувати о Лемківській і Пряшівській Руси лем як о історічним „додатку“ к „історічний праотчізни“ – Підкарпатській Руси?

Науковцям і другим авторам, котры ся интересують русинськов темов, треба меркувати на факт розділности між державами і народами, они не мають право дозволяти сі закомпоновати до своїх выскумів концептуалны тлумачїня, выходячі із сучасных політичных границь. Єдинов отчізнов про Карпаторусинів є *Карпатська Русь* – територія, котра ся тягать схилами Карпат приближно од ріки Попрад на западі по верхній ток Тісы на выході. Днєсь Карпатська Русь є поділена між чотырьма державами – Польськом, Словенськом, Українов і Румунськом, або, може ліпше повісти, же од 2007 року буде поділена лем між двома політичныма структурами – Европськов унієв і Українов.

Як кажде територіальне утворїня, Карпатська Русь ся складать з дакілких регіонів, котры скоро прісно корешпондують з державныма границями. Суть то штирі регіоны: Лемковина або Лемківська Русь (в Польску), Пряшівська Русь (на Словенську), Підкарпатська Русь (на Україні) і Марамуреш (в Румунську).

Єден із тых регіонів – Підкарпатська Русь має статус автономной території в істім періоді 20. стороча, хоць ступінь самосправи був крайно обмежєний і ніяк го не мож было порівновати із суверенностєв ці докінця з державностєв, як нас хотять пересвідчити дакотры авторы.⁸ Другий регіон, Лемківська Русь, выголосила ся за републіку, котра функціоновала дакілко місяців по Першій світовій війні, но ей „незалежність“ была доведєна до кінця, коли Варшава вирішила тоту часть обновленого повоенного Польска інтеґровати до свого зложїня.⁹ Пізніше єстєсвала як самостатна „рєпубліка єдного дня“ Карпатська Україна (марець 1939), по ній наслідовала Закарпатська Україна. Последня з мєнованых фунґовала скоро 7 місяців у 1944 – 45 роках, выголосивши од самого зачатку свій намір припоїти

ся к советській Україні. І зато нийак ся не може поважовати за утворіння, котре штату самостатность, ці то в реальности, ці то як ціль.¹⁰

Карпатська Русь як цілок нігда не мала статус незалежної державности. Зато тот факт але не робить тот регіон менше реальним. Фрізія, Фландрія, Каталонія ці Ломбардія тьж нігда не естували як незалежні держави в новодобій історії, а може і вообщє в історії, але нїт нияких похыбностей о їх ествованю. Подобно як Фрізія, Валонія і десятки других бездержавных регіонів Європи, Карпатська Русь є заселена народом, котрый має самостатний історичний, языковий, культурний і умельцький розвиток, котрый продовжує быти обектом необычайно перспективного выскуму і высвітлєваня в научній і популярній літературі. Новыма не суть ани концепції „Карпатської Руси“, ани „карпатських Русинів“. Як географічну концепцію Карпатську Русь хосновав на зачатку 20. ст. історик Николай Бескид, є терміном який хосновали русиньскы діятелі, жадаючи політичны выгоды од Паризької мирової конференції у 1919 році.¹¹ Што ся тыкає етнониму про народ, не треба забывати, же знамый просвітитель 19. ст. Михал Лучкай свою визначну шістьтомну роботу назвав „*Исторіёв карпатських русинів*“.¹²

*****

Переїдемо тепер од назв ці термінів к обсягу. Другыма словами, який принцип треба освоїти про научне выясніня нашої концепції Карпатської Руси, які знакы одлишують Карпаторусинів як народ од їх сусідів?

Територія, котра ся кличе Карпатська Русь, складать ся з населеных пунктів (переважно сел), в котрых понад 50 % жытельства на зачатку XX. стороча называли ся Русинами. Критерії на означіння народности жителів тых сел выходили з принципу самоідентифікації. Также особы, котры в часі списованя людей організованого Австро-угорьсков монархієв і єй наступницькыма державами – Польском і Чеськословеньском у першых десятирочах минулого стороча (у 1900, 1910, 1920 роках), одповіли на вопрос о материньскім языку або національности: „*rutén*“, „*русский*“ або: „*русиньский*“, мы называєме *Русины*.

Жебы сьме уникли обвинінням з тавтології типу: „*Карпатська Русь є місцем проживаня Русинів і таким способом Русины суть, бо місце їх проживаня ся зєє Карпатська Русь*“, нам ся видить змыселным проаналізувати припущіння, же Русины суть окремым народом. Кідь у 19. ст. етнографы і лінгвісты зачали робити ґрунтовный (серіозный) выскум о Карпатській Руси, закономірно то викликало дебати о одношінях жытельства той території к сусіднім народам. Не было комплікованє зробити точну граніцю міжжі, з єдного боку Русинами, як представителями выходного славянства, і западнославянськыма етносами Словаків і Поляків, з другого боку Мадярами, етносом угро-фінської языкової ґрупи на югу, Румунами, народностєв романьской языкової ґрупи на юго-выході. Векшыи проблем настав при становлїню роздільностей міжжі Карпаторусинами і другыма выходныма Славянами, котры жили на севері і выход од Карпат на території, належачій ракуській части Габсбургьской імперії, провінції Галичина (на выход од рікы Сян) і Буковина. Выходны Славяне тых двох земель тьж ся называли Русинами, але почас першых десятирч 20. ст. векша частка з них зачала ся ідентифіковати як Українці. Днесь фактично вшыткы выходны Славяне выходной Галичини і северной Буковины поважують за свою народность – українську і материньскій язык український. Лем на Карпатській Руси термін „*Русин*“ (варіант „*Руснак*“ ці „*Лемко-Русин*“) ся іщі все хоснує як етнонім значного числа выходных Славян, істе число котрых поважує себе за окремый народ.¹³

Проблем одношіня міжжі Карпаторусинами і другыма выходныма Славянами ся одражать в методах класифікації жителів Карпатської Руси окремых науковців. Векшына публікацій 20. ст. односить к выходным Славянам етнографічны ґрупы, котры жыють на северных і южных схылах Карпатських гор, а то: *Лемків, Бойків і Гуцулів*. Тота тріада ся повторять без значных змін, скоро як аксіома, у великой части научной і научно-популярной літературы. Але ці є повторєваня той „аксіомы“ науковцями, до того політично незаанґажоваными науковцями, скutoчным або принайменшм достовірним доказом правильности той класифікації?

Знаме, же першы серьезны научны выскуму Русинів, з другой половины 19. ст., виділюють штирі ґрупы, што ся одлишують єдна од другой подля знаків діалектної бісіды, матеріальной культуры і культурных цінностей. Тоты ґрупы із западу на выход суть: *Лемкы, Крайнякы, Долиняне і Верховинці*. Почуным є факт, же тоты терміны не хоснують представителі тых етнографічных ґруп як самоідентифікатор, але были їм даны жытелями сусідніх територій. Выходославянське жытельство Карпатської Руси традично визначало свою етнічну приналежность як *Русины, Руснакы*, або просто *люде руської віры*.

В першых десятирочах 20. ст. містны лідры народностного руху попробовали пересвідчіти Руснаків, котры жили на северных схылах Карпат і на запад од рікы Ослава, же бы ся мали называти *Лемками*, терміном, котрый по дакількох десятирочах ся став їх етнонімом.¹⁴

Як якусь комбінацію чотырех вышеспомянутых етнографічных ґруп – *Лемкы, Крайнякы, Долиняне і Вєрховинці* – розуміли Русинів науковці вшеликаых політичных і научных пересвідчїнь, враховано ракуського выкумника Германа І. Бідермана¹⁵, Росіяна Григорія Де-Воллана¹⁶, галицького українофіла Василя Лукича¹⁷, буковиньского русофіла Григорія Купчанко¹⁸ і підкарпатського русинофіла Юрія Жатковича¹⁹. Вшыткы вышеспомянуты авторы суть згодні в тім, же найзначнішов ґрупов з погляду численности і географічного ареалу проживаня были в тім часі Долиняне, дале то суть Крайнякы (Руснакы теперішнього выходного Словеньска) і Лемкы. В тім контексті ся підкреслює невелике число і периферійне засеління (вздовж граніць Карпатської Руси) Вєрховинців. В літературі, што ся появила перед Першов світовов войнов, лем єден автор – мадьярський науковець русиньского походжіня Антоній Годинка, описує часть Гуцулів як представителів руського народу Підкарпатья.²⁰

Не беручі до увагы выслідкы своїх передніх колеґів-выкумників, українськы науковці першой половины 20. ст. прийали інакшу класифікачну схему. Поділили *Карпатську Русь* із западу на выход на три етнографічны і лінгвістичны регіоны – *Лемківщину, Бойківщину і Гуцулщину* – каждый з тых регіонів ся розпростерать як на север, так і на юг од Карпатських гор. Тота тричасткова класифікація „доводила“, же выходны Славяне южных схылів Карпат суть етнічно тотожны з жытелями северных схылів. Інакшыма словами, они поважовали вшыткых жителів карпатського регіону за Українців. Найвпливнішым ученцем, котрый описав тричасткову схему діліня Русинів, був галицько-український языкознаватель Іван Панькевич. Тота концепція была прийата як зброя етнографами, найвыразніше Юрком Гошком, істориками деревяной церьковной архітектуры, она домінує в українській і часточно в неукраїнській енциклопедичній літературі.²¹

Далшы выскумы (реалізованы і языкознавателями русофільской орьєнтації Георгієм Геровським, єго українським колеґом Іваном Зілинським і закарпатським українським етнографом Михайлом Тиводаром) конштатують, же тричасткова класифікація на Лемків, Бойків і Гуцулів не є потверджена ани лінгвістичныма, ани етнографічныма фактами.²² З той причіны поважуєме за ліпше орьєнтовати ся на давнішу схему, рекомендовану попередшым раз на кінцю 19. ст. Подля нєй ся карпатськы Русины ділять на дві основны ґрупы – выходну і западну, а граніцю міжжі ними творять рікы Ослава і Лаборець.

Западну ґрупу творять *Лемкы* на северных схылах Карпат (сучасне юго-западне Польско), і *Русины* на южных схылах (северо-выходне Словеньско). Не беручі до увагы засеління на обидвох боках Карпат, *Лемкы і Русины* сторочами утримовали тісны контакты, што їм доволило затримати много языковых і етнографічных шпєцифік.²³ Тым контактам був приязно нахылений факт, же Карпаты суть найнижшы якраз в регіоні міжжі рікы Попрад і ріками Ослава і Лаборець, якраз на граніці сучасного Польска і Словеньска.

Выходну ґрупу выходославянського жытельства южных схылів Карпат творять *Долиняне і Вєрховинці*. Долиняне жыють в 401 селі, котры репрезентує 38% ушыткых сел Карпатської Руси. Територіально зона Долинян ся находит на більшій часті Закарпатської области України (історичной Підкарпатської Руси) од рікы Шопурка на выході по граніцю із Словеньском на западі, і докінця за ним, цалком забираючи южны схылы гор Вігорлат. *Долиняне* ся поважують за найстарший выходославянський народ території *Карпатської Руси*. Їх предковє ся поступно переселили з Поліся і Поділя приблизно в періоді 11. – 12. ст. Тото запричінило, же *Долиняне* сі заховали найвєще архаїчных знаків у бісіді, котры суть властны лем їм. Сторочами тота етнографічна ґрупа была ізолована од звышкы выходных Славян на севері (Галичина) і на выході (Буковина). З другого боку, матеріальна і духовна культура Долинян тырвалый час была під впливом Мадяр, з котрыма они творили сполочну етнографічну територію, што было запричінене географічных доступностей контактів міжжі підгір'ям Карпат і Дунайсков рівнинов.²⁴

Як периферну ґрупу треба называти *Вєрховинці*, котры жыють лем в 69-єх селах вздовж найвышшых схылів Карпат в северо-западній і западо-центральной часті Закарпатської области. Вєрховинці мають много сполочных знаків з *Бойками*, котры жыють на севернім (галицькім) схылі гор, але высокы горьскы хребты і малє число вгодных перевалів (переходів) спрічинило обмежєны контакты міжжі ними. Навєце, Вєрховин-

ці скоро нігда ся не называли **Бойками**, найчастіше ся означовали за **Руснакі**.

На виход од ріки Шопурка ся находить 24 гуцульских сел (то суть ледва 2% вшитких сел Карпатської Руси), котры суть розміщені в долинах вышнього току ріки Тіса і вздовж ей притоків. З погляду хронології **Гуцулы** творять найновішу групу в данім регіоні, взник їх сел ся датує до 17. і 18. ст. Тота етнографічна група традиційно хосновала етнонім „Гуцул” на означіння розділности між і нів і сусіднів груп **Долинян (Руснакі)** – жителів рівнин, і продовжувала утримувати тісні контакти з другима Гуцулами на север од горських хырбетів.

Не беручі до уваги малу кількість і периферне засеління **Верховинців і Гуцулів** (число сел тых двох груп творило лем 8% вшитких сел Карпатської Руси), тоты етнографічны групи обертали на себе з боку науковців найбільшу увагу. Єднов з причин того факту може была етнографічна ізоляція тых груп, што подля дакотрых науковців было причиною того, же їх представителі репрезентували найчистішу або найменше спотворену варіанту давных форм культури.²⁵ Притім **Долиняне**, котрых культура набрала на себе впливы своїх угорських сусідів, поважають ся за менше інтересных про науковців, на беручі до уваги факт, же праві они становлять найчисленішу часть **карпатських Русинів**.²⁶ Акцентація географічно периферных груп (**Верховинців і Гуцулів**), котрых географічны і лінгвістичны знаки демонструють подобность на жителів на севері Карпатських гор, має за дачу завести тезу о приналежности вшитких выходных Славян Карпатської Руси лінгвістично і культурно к українському етносу. Систематичніший выскум **Долинян і Лемків (Руснакі)** нас доведе ку хибности тези о тім, же периферный яв може репрезентувати цілий яв.

Беручі до уваги общознамый характер тверджіння о сполочных знаках між **Верховинцями і Гуцулами**, котры жили на юг од Карпат, із жителями северных схилів гор, што дає право на їх зачленіння до границь Карпатської Руси? В данім припадї нам треба нарабляти з географієв і історієв як із взаємодетермінуючими факторами.²⁷ Од заложіння першых держав у Централній і Выходній Европі верхы Карпат ся стали границев, котра розділила жителів їх северных і южных схилів. Таким способом, верхы Карпат корешпондують з лінієв розділїня розличных геополітичных зон. Южны схилы гор суть частев поводя Дунаю. Вшиткы річки, транспортны артерії і обходны центры суть розміщені в напрямі на юг. Понад тисяч років домінуючов державов структуров у поводя Дунаю было національне Угорське кралєвство, котрого інтегралнов частков была і територія карпатських Русинів. І хоць могли быти якись подобности в языку і набоженстві між выходославянським жительством з обидвох боків Карпат, жителі, котры жили на севері, были частев цалком одлишного геополітичного систему аж до 1945 року.

В рамках можностей того геополітичного систему жителі **Карпатської Руси** створили сполочну політичну культуру і розуміння історичної традиції, што было зміцнене розвитком ідей і наступных пожадавок політичної автономії. Ціле стороча од 1849 по 1944 рік, в часі глибокої політичної кризи в Централній Европі, Русины жадали автономію, а тоты, што жили на юг од Карпат, даколи підтримували тоту пожадавку. Русины-Лемкы, што жили на север од Карпат тыж ся надіяли на припоїня ку братам на югу. Потверджує то і факт, же **Русины-Лемкы** были між першима, котры створили мапы (котры, мімоходом, были представлены Паризькій міровій конференції і другим міжнародным структурам), які огранічовали **Карпатську Русь** од ріки Попрад по Тісу. Таким способом, геополітичны, історичны і етнографічны критерії, не бісідуючі о самоідентифікації, были найвызначнішима характеристиками у визначіню Карпатської Руси як території і Русинів як домінуючого (але далеко не єдиного!) народа в рамках визначеных границь.

*****

Таким способом у контексті даной конференції присвяченої **четвертій Руси** як новій реалії нової Европы, главно у формулюваню новых выскумных проектів і публікацій в области карпаторусиністики, хотів бы єм вызвати вшитких вас, а тыж других колегів, слідовати тоты принципы. Объектом выскуму нашой дисципліны є історична **Карпатська Русь**, територія, kojoj жителі принайменш до 1920 року были у своїй векшині **карпатськыма Русинами**. Научны проекты ся можуть односити ку Карпатській Руси в цілім або можуть ся дотуляти єдного або дакілхох ей регіонів: **Підкарпатської Руси, Пряшівської Руси, Лемківської Руси ці Марамуреша**. Авторы, котры вирішили зосередити ся на выскум єдного з тых регіонів, не мали бы забывати на то, же объектом їх выскуму суть **регіональні аспекти єдного цілку**.

Што ся тыкать відповідного етноніму про народ, котрый є основним объектом нашого выскуму, то треба хосновати термін

„Карпаторусины”. Пишучі о жителях шпецифічных частей Карпатської Руси можемо хосновати одповідны терміны, як напр. **Лемкы** (точніше **Русины-Лемкы**), **Руснаци** (на означіння **Русинів** сучасного Словеньска) і **підкарпатськы Русины** (на означіння **Русинів України**), але не етнічно безфарєбный термін „закарпатці”.²⁸ Кідь предметом нашого выскуму суть імігранты і їх потомкы в Сербьску і в Хорватську, буде вгодным хосновати терміны **„войводињскы Русины, „бачванськы Русины”** або **„сримскы Русины** а в припадї Северної Америки – **„америцькы Русины”** і **„канадськы Русины”**. Беручі до уваги факт, же англійський язык ся став важным інструментом міжнародной комунікації, было бы важным узнати, же одповідны терміны на описаня народа, котрый є предметом нашого выскуму, суть: про народ – **„Carpatho-Rusyn”** або просто **„Rusyn”** (а не **„Ruthenian”**²⁹), а про єго історічну отчизну – **„Carpathian Rus”**.

Карпаторусинськы выскумы, котры подля права можуть ся поважувати за окрему наукову дисципліну, назвимо єй карпаторусиністиком, досягли такой уровни розвитку на зачатку 21. ст., же нам, науковцям треба мінімально досягнути термінологічну і концептуальну дослідность.

Позначкы:

¹ На Словеньску, в Румуньску, Мадярську, Сербії і в Чеській републиці Русины суть узнаны як народность. В Польску Лемкы-Русины патрять (ведно з Караїмами, Ромами-Циганами і Татарами) к етнічным групам, хоць законы польской державы не видять вызначный розділ між поняттєм народность і етнічна група. Поз. „Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym”, передрук у „Бесіді”, XVII, 2 [83] (Крениця-Ліґниця, 2005, стор. 15-16.)

² Подля списованя людей у 2001 і 2002 роках к Русинам ся приголосило: на Словеньску – 24 200 жителів у Сербії – 16 000, в Україні – 10 000, в Польску – 5 900, у Хорватії – 2 300, в Мадярську – 1 100, в Румуньску – 200. Вшиткы списованя людей, окрем єдного, на Україні, мали в шпеціалній колонції тыж вопрос о материнськым языку. Ціфры односно русинського языка як материнського были скоро тотожны з числами о народности у вшитких країнах, окрем Словеньска, де скоро 55 тисяч осіб означіло русинський язык своїм материнським.

³ „Carpatho-Rusyn Studies: An Annotated Bibliography”, упор. Magocsi Paul Robert, Vol. I: 1975–1984 (New York, 1988), Vol. II: 1985 – 1994 (New York, 1988), Vol. III: 1995 – 1999 (New York, 2006). „Encyclopedia of Rusyn History and Culture”, упор. Magocsi Paul Robert and Pop Ivan (Toronto, 2002 – доповнене і перероблене виданя у 2005 р.). „Русинський язык”, ред. Magocsi Paul Robert, в серії: „Najnowsze dzieje języków słowiańskich”, том XIV (Ополе, 2004).

⁴ Крайняк Петро. *Русины ся все тратили в лабиринтах розлічных орьєнтацій*, Русин, р. XV, ч. 4 (Пряшів, 2005), с. 1.

⁵ Зачінаючи 1989 роком, авторы многих новинкових матеріалів, докінця і научно-аналітичных, вказали свою прихильность ку тзв. „русинському проблему”, або „русинському вопросу”. Веце ненавистным був документ: „План заходів щодо розв’язання проблеми українців-русинів”, який видала в октобрі 1996 р. влада України. Текст ведно з коментарями ся зъявив в статі: Galloway Julian, „Stalinism or Tsarism in Present-Day Ukraine”, Carpatho-Rusyn American, XX, 1 (Fairfax, Va., 1997), pp. 4 – 5.

⁶ До 1772 року Карпатська Русь была розділена між Польським і Угорським кралєвством; у 1772–1918 р. ся цалком находила на території габсбургської монархії або Ракусько-угорської імперії (Ракуської Галичини і Угорського кралєвства); у 1919 – 1938 роках она была розділена між Польським, Чеськословенським і Румунським; у 1945 – 1991 роках – між Польським, Чеськословенським, Советським союзом і Румунським а од 1991 – 1993 роках до днешнього дня між Польським, Словенським, Українов і Румунським.

⁷ Выменованя вшитких карпаторусинських сел і адміністративных цілків у частях, де ся находять, суть у виданю: Magocsi Paul Robert. „Our People: Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America”, 4-те перероб. виданя (Wauconda, Ill., 2006), pp. 110 – 206. Ціфры ту уведжены ся базують на фактах з моєї мапы „Росселеня карпатських Русинів на зачатку XX. столітя”, 2-ге домов. виданя (Toronto, 1998), на котрій суть закреслены вшиткы села, де жили Русины між роками 1806 – 1920.

⁸ Інтересно припомянути, же історія Підкарпатської Руси автора Івана Попа під назвов: „Podkarpatská Rus”, збачіла світло світа в чеськым языку в Празі у 2005 році в рамках серії присвяченій історії держав (*Stručná historie států*). Окремов адміністративнов частев ся Підкарпатська Русь стала у 1919 році. Тоды єй была приобіцяна автономія в рамках Чесько-

- словенська, но релну політичну автономію не дістала аж до октобра 1938, кідь Мнїховський пакт знаменав першу етапу росчленїня і наслідної лїквідації Чеськословенська, частєв котрого была і автономна Підкарпатська Русь, в марцу 1939. Тот факт, же Підкарпатську Русь не мож поважовати за державу в тїм часї, є указаний в статї „Autonomy“, в Magocsi and Pop. „Encyclopedia of Rusyn History and Culture“, 22 – 23 str.
- ⁹ Найдослідніший выскум малознамых лемківських республік (были дві) мож найти у выданю: Horbal Bogdan. „Działność polityczna Lemków na Lemkowczyszynie, 1918 – 1921“ (Wrocław, 1997).
- ¹⁰ Прикладом тенденчных намагань – найти споїня міджі тьма куртыма експерїментами (окрем лемківських республік) і хосновати їх на доказ ідеї естования русиньской державности, мож найти в книжці „Од автономної Подкарпатської Руси до суверенної Закарпатської України“, за ред. Годьмаш Петро і Туряница Иван, (Ужгород, 1996).
- ¹¹ Іщі у 1870 році галицько-руський ученець Яків Головацький хосновав термін „Карпатська Русь“, вкладаючи до нєго значїня вшитых Русинами заселеных земель Ракусько-Угорьска, то значїть выходной Галичини, северной Буковины, і Підкарпатя ці Угорьской Руси.
- ¹² Дана робота была завершена в латиньскім языку у 1843 році, но опублікована в ориґіналі ведно з українським перекладом аж у 2-ій половинї 20. ст. Цїла робота під назвов: „Historia Carpatho–Ruthenorum/Історія карпатських Русинів“ першыраз вышла у дакілько томах „Наукового збірника Музею української культури у Свиднику“ (Пряшів – Братіслава, 1983 – 1999) і потїм як окреме выдання: Лучкай Михайло: „Історія карпатських Русинів“, в 5 тт. (Ужгород, 1999 – 2005).
- ¹³ Беручи до увагы росшыреность терміну „Русин“ як самоідентифікатора, треба підкреслити, же дакотры представителї того етносу говорять, же належать к окремому выходославянському народу, а суть і такы, котры суть пересвідчены, же термін „Русин“ означує лем стару або регіональну назву Українця. Дакус обмеджену, але дость поучну соціолоґічну аналізу зреалізовав Александер Пелін на матеріалї Закарпатської области України, і Марія Гомішінова на матеріалї Выходного Словенська (позерай: Homišinová Mária: „Názory na etnickú identifikáciu a etnonym rusínskej/ukrajinskej minority na Slovensku“, in: Gajdoš Marián et. al., „Rusini/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia“ (Prešov, 2001), str. 90 – 96).
- ¹⁴ Термін „Лемкы“ попершыраз ся зачав хосновати на означїня етнолінґвістичной ґрупы у 1820–х роках і тримало ціле стороча, жебы ся тота назва росшырила міджі частєв Карпаторусинів. Іщі в першій половинї 20. стороча Поляци ідентифіковали вшитых Українців як Русинів („Rusini“). В намаганях підкреслити свою етнічну одлишность од Українців Выходной Галичини, руська інтелїґенція выходных Славян, котры жыли на запад од рікы Ослава, дали пропозицію хосновати термін „Лемко“ як етнонім. До 1920-років векшина выходных Славян той теріторії, знамой під назвов Лемковина, одперла ся од назвы „Русин“ (Руснак) і прияла намісто нєй термін „Лемко“. Докл. позерай: Теодорович Ивань: „Лемковская Русь“, Научно-литературный сборник Галицко–русской математицы, VIII, (Львів, 1934), стор. 11 – 13; і Струминський Богдан: „Назва людей і краю“ в: Лемківщина: земля – люди – історія – культура (Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1988), стор. 11 – 12.
- ¹⁵ Bidermann Hermann Ing.. „Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte“, том I (Innsbruck, 1862), pp. 71 – 100. Г. Бідерман видїлять три ґрупы: Верьховинці, Долиняне (або Блахы) і словакізованы Русины (slovakirteten Ruthenen). Він не поважовав Гуцулів за часть „угорьских Русинів“.
- ¹⁶ Де-Воллан, Г. А.: „Угро-русская народная пѣсни“ (СПб., 1885), стор. 71 – 100. Г. Де-Воллан розлишує три основны ґрупы: Верьховинці, Долиняне і ґрупу, што зьєдиняють дві підґрупы: Спішаки і Крайняки. Тоты підґрупы патрять ку Руснакам сучасного северовыходного Словенська.
- ¹⁷ Лукич Василь: „Угорьска Русь“ у: Ватра: літературный зборник (Стрий, 1887), стор. 177 – 183. В Лукич тьж не споминать Гуцулів і бісїдує о трєх ґрупах: Верьховинці, Долиняне і Крайняки із Спішаками (мать на мыслї Русинів Спіша) доведна.
- ¹⁸ Купчанко Григорій: „Угорска Русь и еи русскї жителї“ (Відень, 1897), стор. 46 – 62. Класіфікація Г. Купчанка вказує на три ґрупы: Верьховинці, Долиняне і Крайняки-Спішаки.
- ¹⁹ Жаткович Юрій: „Замітки етнографічні з Угорьской Руси: подїл угорьских русинів“ у: Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка, т. II (Львів, 1896), стор. 1 – 2. Ю. Жаткович говорить о трєх ґрупах: Верьховинці, Бляхы (або Дичкы) і Долиняне (або Намулякы).
- ²⁰ Hodinka Antal: „Die Ruthenen“, Die österreichisch–ungarische Monarchie in Wort und Bild, Band V, Abt. 2 (Wien, 1900), str. 401 – 418.
- ²¹ Уже в 19. ст. В. Лукич (позерай позначку 17) хосновав лемко–бойко–гуцульську класіфікацію одликуючи ся на языковы знакы. Тричасткова схема ся стала основов важной моноґрафії Івана Панькевича, присвяченїй русиньським діалектам – „Українські говори Підкарпатської Руси і сумїжних областей“ (Прага, 1938), главно стор. 356 – 398. Пізніше дана класіфікація была приспособлена на выужытя в етноґрафії і продовжує „побутувати“ в україноязычній літературі і розвивати ся в роботах енциклопедичного характеру, што ся тыкать каждого окремого регіону, а то: „Гуцульщина: історико–етнографічне дослідження“, за ред. Юрія Г. Гошка (Київ, 1983), „Лемківщина: земля – люди – історія – культура“ за ред. Богдана Струминського, у 2-ох тт. (Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1988), Гошко Юрій: „Лемківщина: історико–етнографічне дослідження“ за ред. Юрія Г. Гошка, у 2-ох тт., т. I (Львів, 1999–2002).
- ²² Лінґвіста-русофіл Георгій Геровський видїлять 8 основных і шість переходных діалектів на Карпатській Руси на юг од горьских хырбетів (позерай єго роботу „Jazyk Podkarpatské Rusi“, Československá vlastivěda, díl III: Jazyk (Praha, 1934), str. 460 – 480. Докінця галицько-український лінґвіста Іван Зілинський видїлять штирі діалектны ґрупы (лемківска, бойківска, середнєзакарпатська і гуцульска) на Підкарпатській Руси. Нейвекшу діалектну зону, котра корешпонує з теріторієв сел, у котрых жыють Долиняне, І. Зілинський описує так, як середнєзакарпатський діалект, одлишний од бойківських говорів на Верьховині і в Галичині. Позерай єго роботу: „Карта українських говорів“ у: Праці Українського наукового інституту, т. XIV (Варшава, 1933). Класіфікація І. Зілинського ся брала за основу про наступных українських лінґвістів, рахуючи упорядників авторітного Атласу української мови, т. II (Київ, 1988), карта IV.
- ²³ Детальніше о тых тісных односинах позерай: Reinfuss Roman: „Związki kulturowe po obu stronach Karpat w rejonie Lemkowszczyzny“ у выданю Jerzy Czajkowski: Lemkowie w historii i kulturze Karpat, t. I (Rzeszów, 1992), str. 167 – 181.
- ²⁴ Детальніше о культурных і лінґвістичных односинах Русин–Долинян з Мадярами позерай: Bonkalo Alexander: „Die ungarländischen Ruthenen“, Ungarische Jahrbücher, I, 3 (Берлін – Лейпциґ, 1921), главно стор. 318 – 341, а тьж тритомный лінґвістичный атлас Петра Лизанца, выданий під вшылякыма назвами: „Magyar – ukrán nyelv karcsolatok“ (Ужгород, 1990), „Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття“ (Будапешт, 1976), „Атлас лексичных мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР“ (Ужгород, 1976).
- ²⁵ Иван Поп у статї „Ethnography“ (Encyclopedia of Rusyn History and Culture, pp. 113 – 117) потверджує, же причінов невтихаючого інтересу о Гуцулів і Верьховинців на шкоду численніших і веде типичных про даный регіон ґруп є популістична заінтересованость патріархальными обществами, же як кїбы ся ту затримали елементы „істинно народної культури“.
- ²⁶ Найсистематичніший опис Долинян мож найти в роботі Михайла П. Тиводара „Етнографічне районування українців Закарпаття“, Carpathica – Карпатика, IV (Ужгород, 1999), главно стор. 32 – 44, хоць автор поважує Долинян ведно з Гуцулами, Бойками і Лемками за часть українського етносу.
- ²⁷ Детальніше о наступных выводах позерай нашу статью: Magocsi Paul Robert, „Východní Slovania v Karpatoch“ (Bratislava, 2000).
- ²⁸ У советськїм часї тоты з Русинів Закарпатя (Підкарпатської Руси), котры хотїли собі затримати в істїм змыслї одлишность, могли хосновати лем теріторіальну назву: „закарпатець“, „закарпатка“. Таким способом ся обявили і міджі народом сохранили в устній і друкованій формі выразы „закарпатський народ“, „закарпатські пісні“, докінця і „закарпатська мова“, „говорити по-закарпатськи“. Кідьже закарпатська область ведно з Русинами заселяють Мадяре, Ромове, Словаки, Українці і Румуны, придавник „закарпатський“ не має змысел як етнічний термін. Таким способом, не треба мішати понятя „закарпатець“ і етнічны категорії і де треба хосновати „русиньський народ“, „русиньскы співанкы“, „русиньський язык“ і под.
- ²⁹ Термін „Ruthenian“ іщі все ся хоснує в публікаціях присвяченых Карпаторусинам. Він не є неправильным, но предци го не треба хосновати з причіны єго походжїня од „Ruthenus“ – латиньского терміну на означїня Руси. В очах многих православных Русинів він ся асоціює лем у звязи з уніатських (ґрекокатоліцьков) або римокатоліцьков церьков.

Переклад до русинского языка:
ПгДр. Кветослава КОПОРОВА

(Поз. ред.: Думаєме, же тота статя буде мати одзвѣд і чекає на ню писомны реакції. Мы самы маме такой дві припоминокы, кідь автор уводить, же „можеме хосновати одповідны терміны, як... Руснаци (на означїня Русинів сучасного Словенська... „войводицькы Русины“... Гей, можеме, але нашто міняти терміны, кідь на Словенську суть як самостатна народностна меншина узнаны Русины, не Руснаци (старша назва) а у Войводині уж выше 250 років Русины собі не повідать інакше, лем – Руснаци?!)

Жителі Словеньска потребуєть ліпше бываня

ШТЕФАН ЧЕПА – НАРОДИВ СЯ В ГЕМІЛТОНІ, ПРОВІНЦІЇ ОНТАРІО В КАНАДІ. ПОХОДИТЬ З БАРЗ ІНТЕРЕСНОЇ РУСИНЬСЬКОЇ РОДИНИ, В КОТРОЇ НЕ БЫЛА НУЖДА НА ДРАМАТИЧНІ ЖИВОТНІ ПЕРІПЕТИЇ. ЇГО МАМА СЯ НАРОДИЛА В УШУ ГОРЛИЦЬКІМ У ПОЛЬСКУ. ЯК ДЕВ'ЯТЬ-РІЧНА ЗОСТАВАЛА САМА ДОМА І СТРАЛА СЯ О СВОЇХ СОРОДИНЦІВ. ПОЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВОЙНИ ЇЙ ОТЦЯ АРЕШТОВАЛИ РУСИ, З АРЕШТУ СЯ ВЕРНУВ ІЗ ПІДЛОМЛЕНИМ ЗДОРОВ'ЄМ І СКОРО ВМЕР. ДО КАНАДИ ЕМІГРОВАЛА В 1929 РОЦІ. ОТЕЦЬ ШТЕФАНА ЧЕПЫ СЯ НАРОДИВ У СЕЛІ МАЛЫЙ БЕРЕЗНЫЙ, КОТРЕ Є ПРИ САМІЙ ГРАНИЦІ ЗО СЛОВЕНЬСКОМ. ДАКОЛИ ТОТА ТЕРІТОРІЯ НАЛЕЖАЛА РАКУСЬКО-УГОРЬСКУ, ПОТІМ ЧЕСЬКОСЛОВЕНЬСКУ А ДНЕСЬ Є ТО ЗАКАРПАТЬСЬКА ОБЛАСТЬ УКРАЇНИ. ЛЕМ КОРОТКЕ ПЕРЕБЫВАННЯ У ДУХОВНИЙ СЕМІНАРІЇ, ДЕ ШТУДОВАВ І ДІЯВ ЯК КАНТОР, МУ СТАЧИЛО НА ТО, ЖЕБЫ ПІДЛЯГ ДЕЗІЛУЗІЇ О НЕЕКЗИСТЕНЦІЇ КОРУПЦІЇ В ЦЕРКВІ, СТРАТИВ СВОЮ ВІРУ І В 1927 РОЦІ ЕМІГРОВАВ ДО КАНАДИ ЯК ЧЕСЬКОСЛОВЕНЬСЬКИЙ ШТАТНЫЙ ОБЧАН. ПО ПЕРШЫХ ТЯЖКОСТЯХ СОБИ НАШПОРОВАЛИ ДОСТЬ ПІНЯЗЕЙ, ЖЕБЫ СОБИ НЕСКОРШЕ КУПИЛИ МАЛУ ПЕКАРНЮ В ГЕМІЛТОНІ. ШТЕФАН ЯК ХЛОПЕЦЬ ЦІЛЫ НОЧІ ПЕРЕБЫВАВ У ПЕКАРНІ А ЧЕРЕЗ ДЕНЬ РОЗНОШАВ ХЛІБ ЛЮДЬМ.

„Мої родичі мі все підкреслювали, яке важне є мати освіту. Поможє чоловіку порозуміти тому світу і жити наповно,“ споминать на своє дїтинство Штефан Чеп, котрый здобув титул бакалара в області обходу на МекМастерській університеті. Потім ся записав на штудії в онтарійскім інштитуті (Prince Waterhouse), абы ся став кваліфікованим учтовником-фінансником. Скоро ся став працівником у великій міжнародній фірмі (Alarm Division of Chubb Industries Ltd.) зо замірянєм на безпечностны заряджіня. Кідь мав тридцять років, повыщили го до функції віцепрезидента і генерального менеджера той корпорації. В 1972 році мав можливість вигодно купити скраховану фірму. Підлягнув тому і дав ся на подниканя, в котрім продовжує донесє. Особно рядить фірми в Канаді, котры выдумують і конструюють електронічны заряджіня і наслідно їх вырабляють нелем в Канаді, але і в Мексику і Чині. Тоты виробкы суть дїстрібуованы по цілім світі. В сучасности в Канаді є власником і ведучім бівшого числа приватных фірм і п'ятєх верейных корпорацій із розлічным замірянєм – од виробы реактивных моторів по навігачны помічны заряджіня, домашню електроніку і безпечностны сістємы аж по біометричны ідентіфікаторы одбитку пальців, біоаналітичны лабораторії і вывой новых ліків. Знама про нас є главно єго фірма Norstone.

• **Пане Чепе, сьєте скусєный чоловік, котрый уж перешов скоро вшыткым, што му живот понук і приніс. Мало-што вас уж може несподівати. Мате іщі свої візії і цілі?**

– Почас мого живота ся світ став ліпшым місцєм про чоловіка. Є правдов, же была вынайджена атомовая бомба, пережили сьме грозы воен і звірства на людєх. Гей, страшны річі ся дїють і тепер, ніт ніякой сили, котра бы доказала загамовати ґеноциду на таких місцях, як є, наприклад, Дарфур. Є правдов, же маме новы проблеми з охранов животного оточіння і цілої планєты, жебы ся і надале заховали условія про живот. В сучасности жыють люде намного ліпше, як в минулости. Люде памятають на жертвы, котры мусили принєсти, были охотны тяжко робити, жертвовати ся про будучі ґенерації і докінця ай вмерти, кідь то было треба, лем жебы захранили нашу слободу і вытворили про чоловіка условія про ліпшы живот, якы бы ся мали надале зліпшовати. Інтернет нам давать можности широкоспектральной освіти, котра є намного доступніша в порівнані з минулостєв. Я пересвідченый, же будь-якы фундамєнталістичны погляды і їх представителі поступно стратять свою способность цїганити і контролювати думкы своїх наслідователів. Вірю, же ся уж ніґда не буде повторєвати історія і ніякий Гітлер або Сталін не здобудє міць. Але усвідомлю собі, же многы то іщі попробують. Єдночасно собі усвідомлюю, же сучасна ситуація на Близкім і Середнім

выході є грозбов про ціле людство. Я мав у животі щастя, фінанчно ся мі дарить. Хочу, жебы моє богатство, котре єм здобув, помогло зробити з того світа іщі ліпше місце про живот. Буду ся о то снажыти зо вшыткых сил так довго, покы лем буду мочі.

• **Чом сьєте ся рішыли інвестовати на Словеньску?**

– В повній мірі підпорую процесы вывоє і розвоє новых продуктів і процесів, котрыма ся звыщють і продуктивність чоловіка. На другім боці, єм активным членом руху, котрого цілєм є заховати русинський язык і маповати русинську культуру в історичній отчизні, в Карпатах. Русинська культура є богата на музику, літературу, рєшпектує чоловіка і єго внутрішній світ. Вшытко ся то зачало в 2001 році на 6. Світовім конгрєсі Русинів (мій першый) у Празі. Ініціював єм уділення „русинського Оскара“ – Премії Александра Духновича за русинську літературу і Премії за визначне діло про Русинів. Першу зо спомянутых премій в Празі єм особно передав першым лавреатам – днесь небогому Василєві Туркови-Гетешови, бывшому драматурґови Театру Александра Духновича в Пряшові, председови Світової рады Русинів і председови Русиньской оброды на Словеньску, як і Народному умелцєви Україны Владимірови Микитови, широко узнаваному русинському малярєві з Ужгороду. По скінчіню конгрєсу єм мав можливість попутовати до Ужгороду і особно передати Премію А. Духновича за рік 2001 писателєви Іванови Калиничови, котрый про высокій вік і здравотны проблеми не міг прийти до Праги. Выужыв єм тоту можливість і перешов єм Словеньско, од Братіславы через Пряшів, Кошіці аж по Высокі Татры. У вас єм був очарєный мілым приятєм на кождім кроці, був єм фасцинований природныма красами той п'ятиміліонєвой країны. Вдяка реформам влады Мікулаша Дзурінды і приятю Словеньска до Европской унії ваша країна ся стала атрактивнов про заґранічных інвесторів і приятельнов з боку політичного.

• **Вашым першым інвестічным і девелоперьскым проєктом на Словеньску є ставба родинных домів у Кошіцях про нарочніших клієнтів у локалітї містьской части Кавечаны. Чом сьєте ся рішыли інвестовати праві до розвоєа якості бываня?**

– Збачів єм, же жителі Словеньска потребуєть ліпше бываня. Є істе, же канадскы ставєбны і менеджерскы технікы бы могли знижыти наклады єдної родины і доволити, жебы домы або кварталі были продаваны за ціны, котры бы были доступны про вєце людей на Словеньску. Зачали сьме барз уважно. Наш першый проєкт в Кавечанах – то суть 24 домы, котры будуть побудованы в духу традицій архітектуры на Словеньску, але з барз высоким штандартом. Тоты домы суть про тых, котры то оцінять і можуть собі доволити то найліпше. Наш другый проєкт буде ставляня меншых домів, котры будуть побудованы подля канадських ставєбных технік в ціні по 5 міліонів корун, але з луксусным заряджінем.

• **Ваша фірма Norstone своїм клієнтам понукать комплексны девелоперьскы службы і забезпечує ставбу тых домів на ключ. Вірите тому, же на Словеньску переломите консерватівне і скоріше одмітає думаня односно девелоперів?**

– Все суть і будуть люде, котры тужать по властнім домі побудованім своїма властныма силами. Але векшина лю-

Русинський підприємець і філантроп із Канади – Штефан Чепу з бившим председом влади Мікулашом Дзуріндом почас навщівы Братіслава.

дей преферує ставбу дому за помочі одборників, котрый бы сповнив крітерії їх вкусу, був у пожадованій якості і за приятельну, што може найнижшу ціну. Єдиный спосіб як то досягнути, є ословити додавателя, котрый нукать комплексны службы. Купити собі такий дім по частях представлять значно великы накупы в малообходных цінах, причім вшыток потрібный матеріал індивідуальный ставитель ани не мусить позганяти. Понукатель комплексных служб із міджінародным досягом купує векшинов матеріал во великім за нижшы ціны, як суть на Словеньску, зато може тоты дома продавати за значно нижшы ціны і про клієнта за приятельны ціны. Понукатель комплексных служб є способный понукнути клієнтови найліпшы ціны дому в будь-якій якості.

• **Каждый девелопер, окреме заграничний, дотеперь пробовав зреалізовати добрый проєкт посередництвом своєї „дівчиной“ фірмы, котру заложив із тым цілём. Часто є то фірма з гаранцієв ограничєнов, яка скінчить діяльність такой по реалізації проєкту. Но з погляду клієнта є важне знати, хто або котра фірма їм потім буде гарантовати якість роботи і побудованого дому. Як то є в припадї вашой фірмы?**

– Norstone є серьёзный партнер, также ниякий купуючий і клієнт не мусить ся бояті в тім одношію. Договор із нами нас завязує дати зыднаны службы. Нашы договоры суть в повній мірі гарантованы. Моє довгорічно будоване добре мено і рєшпект суть про мене намого важнішы, як будь-яке множество пінязей. Страта довіры у клієнта внаслідку будь-якого нашого непрофєсiонального діяльства є про мене невыслительне.

• **Якы суть вашы дотеперішні скуєности зо словеньского торгу?**

– До днешнєго дня были мої скуєности зо словеньского торгу добры і недобры. Стрітив єм ся з многыма барз приємныма людми, котры зарабатують на своє пережытя тяжко і честно, жебы вызнамно припомогли зліпшыти жывот „нового Словеньска“. Жаль, мав єм і то нещастя, же єм заплатив за негнутельность у Высоких Татрах, але властницькы права к ній зістали в руках іншых людей...

• **Думате сі, же бывшы комуністічны країны ся іщі все не vyrivnali з проблемами корупції в юстіції і з діяльством нечестных правників?**

– Реална ці імаїнарна, но широко розумєна історічна корупція юстіції і екзістенція нечестных правників, котры суть дїдовизнов минулости і якы будуть пронаслїдовати выходо-европскы країны дотогды, докы сістєм каждой із тых країн ся дослїдно од них не очістить. Правницькы орґанізації на Словеньску мусять контролєвати своїх членів і у вопро-сі етіки, акцептовательного справованя ся і пожадованой уровни їх кваліфікації, главно про добро правницькой профєсії і жытелїв Словеньска вообще.

• Плануєте інвестовати і на Україні?

– Затля єм там не інвестовав, бо не був єм охотный підступити рїск про політічний вывой у тій країні. Хоць у тім реґіонї ся обявляють назнакы зліпшіня, но не суть достаточны про інвестиції до негнутельностей. Іншым ділом є выроба про світовый торг. Norstone веде зо своїма пертнерами розговори о проєкті, в котрім бы напрямовав приход клієнтів і обходных партнерів на український торг. Будь-яка фірма на Україні стратить зо своєї вартости, кідьбы українська сторона стріктно стояла на тім, жебы собі Norstone в рамках свого діяльства на українськїм торгу мусив выбрати лєм українского партнера. Мусить екзістовати плураліта выберу обходного партнера. Кібы ся на Norstone надале тискало, фірма бы стратила своїх клієнтів, робітници роботу а українську сторону бы то лєм збіднило. Настала ситуація, кідь Україна настойчиво потребує нові робочі місця. Корупчны засягы лєм припоможуть тому, же каждый інвестор на Україні ся за непевных условій буде мусити займаті і роковати зо скорумпованыма єднотливцями. Але я оптиміста і вірю, же скоро підпишемо договор із першым нашим за-

Тіпы родинных домів, котры понукать фірма Штефана Чепу на Словеньску.

водом. Тота країна є моєв слабостєв. Рад бы єм поміг барз бідным людєм, котры жыють в занедбанім і одсталім реґіоні Закарпатської України.

За розговор подяковав:
Роберт МАТЄЇВІЧ

(Розговор вышов у часописі „Dimenzie“, опублікований є зо згодов Штефана Чепу, бивє скорочєный і переложєный до русиньского языка А. З.)

Мгр. Гаврііл БЕСКИД

Не забудемо на благореченого Владыку Василя

(ТгДр. Василь ГОПКО,
21. 4. 1904 – 29. 7. 1976)

Владыка Василь Гопко належить до тих визначних особ духовного і народно-жытвого Русинів, котры за свого жыттва зістали вірны своїй церкві і своєму народу.

Владыка Василь Гопко – єден з двійнят, ся народив 21. апріля 1904 року в Грабскім при Бардієві в родині Василя Гопка і Анны, родженої Петренко. Їго родичі были бідными земледільцями. Їго отець был дзвінником. 6. юна го при дзвонію перед бурів забив перун. Мати, в надії поліпшити жытє собі і своїм дітєм, одышла в 1908 році до Америки. Нашла собі роботу у фірмі Джонсон & Джонсон в місті Nex Briswick в штаті Нью Джерзі. Свій заробок посылала своєму отцеві, котрый ся старав о діти. Кідь ей брата Димітрія Петренка высвятили за священника, вирішив, же ся постарать о вышколованя Василя. І так, як 7-річного хлопця взяв го ку собі на фару до Ольшавиці. Василь скінчив мадарьску школу в Бардієві.

По першій світовій войні, кідь ся прашівска єпархія стала неодділнов частєв нової Чеськословеньской републіки, він штудовав далє у мадарьській євангеліцькій гімназії в Пряшові. Через вакації бывав на фарі в Ольшавиці, пізніше в Блажові, де был єго стрыко душпастырем. Гімназію скінчив з вызнаменанєм в 1923 році.

Єго желанєм было присвятити свій жытє вівтарю і зато пішов штудувати теологію до Пряшівской єпархіальной семінарії. Тоджшній апостольський адміністратор єпископ ТгДр. Діоніз Няраді (1922 – 1927) ся надумав, же талантованого богословця пошле штудувати до Рима. Василь мав перед дорогов підписати, же ся не оженив. Перед таким важным рішєнєм дістав страх і остав у Пряшові. По скінчю 2. річника пішов ку войску до Праги, де помагав военському капланови. По недільях організовав богослужбы про русиньскых вояків. В Празі го спознав Др. Ян Парканій, котрый был репрезентантом Підкарпатской Руси в чеськословеньській владі, і обіцяв му, же ся постарать, абы ся по высвятичю вернув до Праги.

Свої теологічны штудії Василь Гопко скінчив у 1928 році. Перед тим, як мав быти высвятичє, мати го в писмі просила, жебы ей пришов навщівити до Америки. В кутику сєрдця вірила, же ся ей сынови буде в Америці любити і пожадать тамтєшнєго русиньского єпископа Василя Такача (1924 – 1948), жебы го высвятил про пітсбургський екзархат. Но ей туга ся не сповнила. Кідь ся молодий Василь Гопко готовив на драгу за море, важно захворів. Комплікована операція го сперла, жебы ся міг выбрати на таку далеку дорогу до Америки, і так остав дома.

По скінчю штудій пришов до Пряшова і пожадав єпископа Павла Петра Гойдіча, ЧСБВ, жебы го высвятив в целібаті. 3. фебруара 1929 року был высвятичєм за священника і наставлений до Праги. Пріміції мав 17. фебруара 1929 р. в Блажові.

В Празі был повірений вытворінєм нової фарності. У тім часі жыло в Празі барз велє грекокатоликів. Прага была великим главным містом Чеськословеньска, котре ся складало нєлєм з Чех, Моравы і Словеньска, але і з Підкарпатской Руси. Грекокатолици ту робили як владны чиновници ці штудовали ту на высокых школах. Василь Гопко в короткім

часі здобыв од празького архієпископа церковь св. Клімента недалеко Карлового моста і призвичаїв го про бізантський обряд. Так ся храм св. Клімента став од 1931 року духовным центром грекокатоликів у Чехах. Окрем того, ся заслужыв о то, же чеськословеньска влада тоту фарность узнала. 1. януара 1934 року ю

канонічно потвердила і Свята столиця і дала ю під юрисдикцію прашівського єпископа. Єпископ Павел Гойдіч, ЧСБВ, по тій історичній події мєновав о. Василя Гопка за єй першого священника. Робота грекокатолицького справчї фарності в Празі не была легка. Но отець Гопко был чоловіком на своїм місці і в добрім часі. Был добрым організатором і в короткім часі посилнив і укріпив празьку фарность.

У своїй душпастырьській роботі преказав велику ласку к бідным робітникам і к опушений русиньській молодежи в Празі. У тім часі всягда пановала економічна криза. Многы Русины пришли до Праги за роботів із цалком порожніма руками. Глядали будьяку роботу, а отець Гопко ся о них по отцевськи постарав. Мав много знамых, зато міг многим помочи усадити ся в Празі. За свою роботу был у 1936 році вынагороджений титулом „Монсінєр“.

В 1936 році го єпископ Гойдіч переложыв до Пряшова і мєновав за шпірітуала в семінарії а в 1937 р. за конзисторіального конзултора. Тьж был повірений виучованєм релігії на грекокатолицьких середніх школах. Уж в часі своєї душпастырьской работы в Празі зачав постградуалны штудії на Карловій універзиті. Послїдній семестер абсолвовав на Коменського універзиті в Братіславі. В 1940 році досяг титул доктора теології. Таким способом, хоць ся давніше одмагав од штудій в Римі, здобыв найвышший ступінь освіти в теології. По істых комплікаціях был мєнований за професора моральной і пасторальной теології в прашівській семінарії.

Свої народностны погляды ясно высловив у статі *Віра і народность*, в котрій одсудив будьякы формы шовінізму і супернаціоналізму як неприятеля чісло єден. Боєвав за хрістіанську любов і порозуміння міжді грекокатоликами в прашівській єпископстві.

Дякуючі Гопковій ініціативі, ся зачав в януарі 1946 р. выдавати місячник *Благовістник* і сам ся став єго першым

редактором. В роках 1946 – 1950 помагав у русиньскім языку выдавати окрем календарів і *Благовістника* і серію духовных книжок під назвов *Книгы Благовістника*. Сам был автором дакількох брожур із той колекції.

Єпископ Павел П. Гойдіч, ЧСБВ, прокровав політичний злом в Чеськословеньску, зато ся зо жадостєв обернув на Святу столицю, жебы дістав помічного єпископа в надії, же єден з них двоєх бы мав пережыти перенаслїдованя. Помічным єпископом ся став Василь Гопко. Єпископску консекрацію прияв з рук Владыкы Павла Гойдіча в неділю 11. мая 1947 р. Тодж міжді єго ґратулянтами были і віруючі з Блажова зо своїм священником Николаєм Ройковичом а до дару му принесли красний і величезный мідяный хрест. Як тот хрест о. єпископ Гопко збачив, опер ся о свого стрыка Д. Петренка, уж дость старого, котрый го дав штудувати і жалостно ся расплавав.

– *Што ты так плачєш? Днеська є про тебе радостный день і мав бы єсь ся радovati, а не плакати*, – повідав му єго стрыко о. Д. Петренко.

– *Плачу, бо тот хрест мі буде припомиати моє тралїня як будущому єпископови*, – одповів Владыка Гопко. Хто познав жытє нашого єпископа, істо мі дасть за правду, же єго жытєвна дорога не была нічим іншым, як стражданєм і тяжким хрестом.

В августі 1949 р. зачали приправы на припоїня грекокатолицькой церкви ку православній. На 28. апріля 1950 р. скликали до Пряшова тзв. „прашівський собор“, на котрім ся мало выголосити припоїня. Іщі той ночі Фірлінґер і Шірокі дали приказ заперти, обвинити і одсудити обидвох єпископів.

Владыка Василь Гопко был празьким штатным судом за выконштрованы вины одсуджений на 15 років арешту. З арешту во Владіцях 10. юла 1962 р. подав Найвышшому суду скаргу, в котрій вывернув шыткы обвиния як некомпетентны і лживы. Но єго жадость о обновлїня процесу не была прията.

Арешт підломив здравя о. Гопка. На рекомендацію доктора му вліті 1964 р. перерушили трест і пустили до монастыря в Осеку з тяжков хворотов (псіхічна депресія і деменція). В Осеку жыли Сестры св. Хреста зо Словеньска. Жыли ту і двома чеськы єпископы, котры ся тьж вернули з арешту. Одты, по політичных змїнах в 1968 році, был пущєный на свободу. Од фебруара 1969 р. бывав у сестер служебниц Непоскверненої Панны Марії в Пряшові, пізніше в домі своєї матери на Добрянського уліці.

2. апріля 1969 р. Святыи отець Павел VI. мєновав о. Яна Гірку за прашівского ординаря з правами єпископа і апостольского адміністратора Грекокатолицькой церкви в ЧССР. Ведно з тым за священного єпископа был мєнований отець ТгДр. Василь Гопко.

Єго здравя было уж барз підломене арештом і 23. юла 1976 р. умер. Погробны обряды одправляв кріжевацький Владыка Йоакім Сєгеді за участы римокатолицьких єпископів зо Словеньска в Пряшові 29. юла 1976. Тілесны остаткы Владыкы ТгДр. Василя Гопка уложили до кріпты катедрального храму в Пряшові. У 2003 році папа Ян Павел II. благоречів Владыку Василя Гопка, чім му была дана велика честь за єго жертвность про віру і церковь.

Познамки к Історії грекокатоликів Підкарпаття

В юні 2004 року видав пан **Владі-мірус де Юкста Горнад** об'ємну роботу (954 сторінок) під назвою „*Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9. – 18. storočie)*“. Книжка є zostавлена на основі штудій великого множества літературних істочників і документів і є вислідком вецерічної роботи автора. Думаме сі, же викликала великий інтерес у многих чітателів, котры ся интересують історією людей, які жили в минулости на території Угорьска. Ай одзывы на дану роботу будуть розлічны, як і на каждый комплікований сплоченьскый проблем. Рады бы сьме ся высловили і мы пару познамками ку прочітаному тексту даной роботи.

Перша познамка – о способах латинізації. Позітивно оцінюємо то, же ціла книжка є заміряна на документування латинізації (поримокатоличіна) Угорьска, котре ся, подля автора робило „або насильным способом із зброёв у руці“ (6, 860) („*дакотры монастырі были прямо фізічно спалены, а монахи позабиваны*“ (6, 854), „або барз строгым дотримованём адміністративным засягом: менованём єпископів (ці іншой церковной єрархії) згоры“ (6, 861). Робило ся то так, же „по одкликаню досмертно зволеного архімандріты – єпископа быє самовольно досаджений бенедиктинський опат (аббас), латинік, звичайно, чуджінець, найчастіше Німець або Таліан“ (6, 853). Час латинізації є барз пластично зображений на мапах, уведжених на сторінці 852, з котрых видно, же в 11. – 12. сторочу в Угорьску практично не екзистовав латинський (римокатолицький) обряд, але на зачатку 21. стороча уж переважує.

На стор. 249 – 243 даной книжки є описаний драстичный способ ліквідації Конштантінополя в 1204 році латинськыма войсками 4. хрестоносноной выправы, котрой цілём было підманити православіє в Бізанції римскому папови. Перед роком 1204 в Конштантінополі жыло коло міліона жителів. В 30-ых роках 15. стороча мав Конштантінополь лем 30 000 – 60 000 людей (6, 310), што є подля нас наслідок політики римского папы одностно Бізанції. Зо страху перед ліквідацією Конштатнінополя Турками, бізанський патріарх підписав 6. 7. 1439 р. із римським папом тзв. „*Флорентську унію*“, в котрій ся звдав веце як тисяч років практикованой юрисдикції, а то вшытко в тяжкій ситуації, в сназі роздобыти поміч перед Турками. Поміч ай так не пришла (6, 307), а 29. 5. 1453 р. Турци дефінітивно обсадили Конштантінополь і тримають го дотеперь. Зазначіме, же в 1854 році, кідь Русько хотіло выслободити Конштантінополь спід Турків, придала ся к ісламскому Турецьку скоро ціла Европа протів хрістіаньского, але православного Руська. Ани по скінчіно

1. і 2. світової войны ся не подарило вернути Конштантінополь під владу православного Грецька.

Друга познамка – о православных і грекокатоликах в Угорьску. На пару місцях книжки ся твердить: грекокатолицьку віру принесли на нашу територію св. Кіріл і Мефодій (6, 873), днешні православны в змыслі „неузнання папы“ на території Словеньска vznikли аж зачатком 20. стороча (6, 23), православіє, котре не хоче мати ніч сполочного з папом римським, ся родить в Грецьку аж тогды, кідь хрестоносці досадили латинського

Обалка рецензованой кнжкы „*Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9. – 18. storočie)*“ (Історія грекокатоликів Підкарпаття (9. – 18. стороча).

патріарху в Конштантінополі, а папа досадив єпископів латинського обряду (6, 247), латинська церков умело вытворила в Угорьску православіє і схізму (6, 248). Днешне православіє vznikло наслідком 9. і 53. конштитуції 4. Латераньского концілу (6, 250), котрый був у 1215 році (6, 246).

Іде ту о скрумаж розлічных тверджінь, котрых цілём є доказати, же грекокатолицька віра є орігінална, заложена Ісусом Хрістом, а была к нам принесена св. Кірілом і Мефодієм. Протів тым тверджіням уведеме наперед аргументы з посуджованой книжки.

„Термін „грекокатолици“ як аналогія к понятю „римокатолици“ ся в історічных документах хоснує, главно од часів Марії Терезії (1740 – 1780). Офіціалнов ся тота назва стала од 24. 4. 1773 року“ (6, 22 – 23).

„Интересна є штатістіка з 1844 року. Тогды великоварадиньска латиньска дієцеза мала лем 66 482 вірників, великоварадиньска грекокатолицька єпархія мала 125 213

вірників а „православных“ (т. є. грекокатолици, котры ся за нияку ціну не хотіли підрядити латинізації, а ани юрисдикції папы) 139 272 вірників... А то і наперек насильній латинізації почас пару стороч! З того выходить, же орігінальным обрядом на території Великого Варадина (днешь Орадея-Маре в Румуньску) быє обряд Грецький, а не латинський“ (6, 163). Подля нас, „Грецький“, значить, предці, „православный“. То значить, же на території Великого Варадина, як і цілого Угорьска жили наперед православны вірники, котрых потім нутили перейти на римокатолицьку віру, або як мінімум узнати ведуче поставліня папы і ним досаджованой римокатолицькой і грекокатолицькой ієрархії.

„4. мая 2001 року при наевщіє Грецька папа Ян Павел II. о 4. хрестоносноной выправі, слідуючіх роках 13. стороча і далших сторочах ся оправдав Грекам і повіє: „Є ту видна потреба слободного процесу очіщення памяти за припады в минулости і сучасности, кідь сынове і дівкы католицькой церкви згрішили skutками, або занедбанём добра (є то барз слабе оправданя за фізічну ліквідацію скоро міліона жителів – наша познамка) одностно своїх православных (підкреслено нами) братів і сестер“ (6, 255 – 256). Папа ся не оправдав грекокатолицьким братам і сестрам, котрых у Грецьку не было, але православным.

„...Грекокатолицький єпископ Йосиф Волошиновський (1667 – 1675) поужывав 14. 9. 1674 тот титул: „Йосиф Волошиновський милостію Божію православный (підкреслене нами) епп. мукачевський...“ (6, 716) **„Владыка Кір Йосиф Стойка (1690 – 1711) ся титуловає: „Йосиф Стойка милостію Божію епп. православный (підкреслене нами) марамороський...“** (6, 797). В обидвох припадах то вже было по „Ужгородській унії“ в 1646 р.

„Перших тісяч років папа не меноває нияких єпископів на выході, а выходна церков квітла а нияк єй папове менованя не хыбило. До кінця 1. тісячріча цілый розвой теології проходив якраз на выході“ (6, 862). Кідь є правдивый тот цитат як і попередніх пять, потім не суть правдивы цитаты, уведжени в першій абзаці.

В книжці (6, 349 – 351) ся уводить була папы Лева X. з 1521 року о одностнах Ватікану к православным на території Угорьска. Тота була не говорить о грекокатоликах, але лем о Греках, т. є. православных. Лем автор книжки всувать самовольно слово „грекокатолици“.

„В єднім з документів Ягерьской латиньской капітулы, написаной в Ясові при Кошіцях в 1641 році, ся пише, же Церков, на челі котрой

стойть мукачевський єпископ Василь Тарасовіч, ся називать греко-католицьков“ (6, 22). Треба повісти, же істочник ч. 47, на котрый ся автор одкликує, є з 1911 року, т. є. 138 років по заведжію терміну „грекокатолик“ на людей, котрых принутили прияти унію з Ватиканом (Марія Терезія).

На іншій місці автор пише, же „величезный листинный материал к угорьскій історії позберили і „управили“, главно єзуїты. ... Вшыткы выскумници пізніше были нучены черпати з едіції, наперек великим недостаткам у выдавательскій крітіці“ (6, 116). То значить, же ай автор міг черпати з неправдивых фактів при писаню рецензованої книжки.

По смерті Йозефа II. Братіславський сейм зрівноправнив протестантів і православных з католиками. Тото свідчить о тім, же ту была часть православных вірників, які не прияли ані унію, ані римокатолицизм. Окрем того слово „православный“ зістало у вшыткых уніатах хоснованых богослужебных книжках аж до 1950 року (5, 42 – 43). „Марія Терезія заказала 28. 7. 1774 року называти уніатів уніатами, а приказала їх называти „грекокатоликами“ (у ватіканьскых документах суть уведжены як католици выходного обряду“ (5, 90). В папскім документі *Codex sapienti ecclesiarum orientalium* з 1990 року уж не суть окреме уведжены грекокатолици, суть лем католици розділены подля обряду (7, 49).

Третя позначка – о місії св. Кіріла і Мефодія на Великій Мораві.

Не є точно перше речіння Резюме, „Св. Кіріл і Мефодій принесли в 9. сторочу Славянам обряд бізантський (грецький, т. є. греко-католицький од зачатку під юрісдікціїв папы римского“ (6, 873). Православна церковь не заперать, же Велика Моравя в часі приходу великих учителів св. Кіріла і Мефодія патрила ку місійній території римского патріарха. Выходна церковь нігда не твердила, же ту были лем носители „выходного обряду“, котры принесли православный обряд. На свою роботу

на території дістали позвання од князя Растіслава, а зато не потребовали мати суглас ай папы.

Мораване з недовіров ся ставляли ку хрістіанській вірі, котру приношали місіонарі з Німецька, бо ся побоювали того, же з приятєм хрістіанства бы ся стали підданым своїх сусідів. Німецькы священники і місіонарі приходили до поганьскых країв як панове ку своїм підданым, котрым такой наложили десятки і іншы поплатки, знаючи, же за тыма пожадавками стоить екекутивна міць римофраньскых, а пак римонімецькых цісарів, яка все была напоготові. Кідь не мав місіонарь успіх, протів odporцям ся реалізовала войнова выправа, на челі із знаменом хреста, в якій брали участь єпископы у воевнській зброї.

Князь Растіслав ся обернув ку римскому папові з просьбов, абы послав на Велику Мораву учителів, што знали славянський язык. Папа му не одповів. Думав сі, же Велика Моравя ай так буде патрити ку німецькій церковній справі.

Князь Растіслав ся дізнав, же о церкві з виходу ся шырили лем тоты найліпшы новины, выходяв із ній дух первістного хрістіанства, звязаний з великов ученостів, духовным цінностями. Церковь на выході не сперала ніякому народові робити Божы службы у своїм материнськым языку, а підпорвала перекладаня Святого писма до языків розлічных народів. Окрем того, бізантський цісарь не прягнув політично опановати тоты країны. На основі просьбы князя Растіслава цісарь Міхал III., ведно з св. патріархом Фотієм повірили моравсков місієв двох найвызначнішых проповідників Євангелія Хрістового, ученця-філософа Конштантіна-Кіріла і єго старшого брата Мефодія. Они переложили богослужебны книги православного обряду з грецького языка до языка старославянского, также, не обряд бізантський, але православный обряд в грецькым языку.

По приході братів Конштантіна і Мефодія латиньскы єпископы цалком стратили будь-який вплив на народ,

котрый їх такой зохабив, а обернув ся ку тым, котры го учили з таков мудростів і ласков. Тото выкликало і завість: вшелияко ся снажили шкідити Конштантінові і Мефодієві, написали на них жалобу папові Мікулашові (2, 328).

Св. Кіріл і св. Мефодій вывертали поганьскы звыкы і повіры, котры западны місіонарі вхабили міджі вірниками. Дакотры латиньскы духовны терпіли ай манжельску невіру. Тот гріх одсудив св. Кіріл у святій тайні манжелства, а тота дослідность ся стала пізніше осуднов св. Мефодієві, котрый вытыкав князєві Святоплукови єго неморальный живот, покы зрадный німецький князь Віхінг терпів Святоплуковы розтопашы.

(Закінчіня в далшій числі.)

(Чісла курзівов у скобках – то є цитована література і сторінкы в ній.)

Література:

1. АБЕРИЙ (ТАУШЕВ), архієпископ. „Современность и духовная жизнь“, Jordanville (USA), 2004. In: „Православная Русь, № 13, с. 2 – 5.“
2. БАХМЕТЕВА, А. Н. „Рассказы над историей Христианской церкви, Од. I-го до половины XI-го“, Москва, 1900, перевыдана в 1993 р.).
3. БЕЛОВИЧОВА, И. „Христианские молитвы в православной литературе“, Bratislava, 2004.
4. „Biskup Gorazd z díla“. Ze zachovalých rukopisů připravil ThDr. Pavel Aleš, Ústřední církevní nakladatelství, Praha, 1988.
5. HORKAJ, Š., PRUŽINSKÝ, Š. „Pravoslávna cirkev na Slovensku v 19. a 20. storočí“, Prešov, 1999.
6. HORNAD, V. „Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9. – 18. stočí)“, 2004.
7. OLEXA, M. „Neklamte proti pravde (Jk 3, 14)“, Prešov, 2000.
8. СТЕПАНОВ, А., ГРИГОРИЕВ, С. „Тисячелетие католической экспансии“, Москва, 2002, „Русский Вестник. Специальный выпуск, № 7.“
9. ТКАЧ, П. „Baziliáni“. In: „Odkaz sv. Cyrila a Metoda“, 2000, č. 10, s. 2 – 4.
10. ТКАЧ, П. „Josip Stros Mayer – odporca pápežskej neomylnosti“. In: „Odkaz sv. Cyrila a Metoda“, 1993, č. 5, s. 165.

- **На першій сторінці обалкы:** Портрет Андрія Карабелеша, котрый намалёвав Заслуженый умілець України – Василь Скакандій із нагоды 100 років од дня народжіння поета.
- **На другій сторінці обалкы:** Довгорічны солісты Піддукляньского умілецького народного ансамблю Театру Александра Духновича в Пряшові – Анна Барнова і Мілан Гудок.
- **На третій сторінці обалкы:** Мірованя перед Каплицев Успенія Пресвятой Богородиці на Маріанській горі над Чірчом, Старолюбовняньского окресу, 2. септембра 2006 почас єпархіального одпусту.
- **На четвертій сторінці обалкы:** Погляд на централну часть іконостасу деревяной Церкви св. Архангела Михаїла з половини 18. стороча в Улич-Кривім, Сниньского окресу.

Фотка: А. 3.

Фотка: А. 3.

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНСЬКИЙ ЧАСОПИС видавать **Світовий конгрес Русинів** за помочи Міністерства культури СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR**. Телефон: **051/772 56 29**. Передплатне на рік 120 корун, до сусідніх штатів: 350 корун, до ост. штатів 22 америчьких доларів, І. класов – 26 доларів. Шефредактор: **Мігр. Александер Зозуляк**, редакторы: **Підр. Кветослава Копорова**, **Підр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **Підр. Анна Плішкова**. Друкує: **Tlačiareň Kušník** в Пряшові. Реєстрачне число: **MK SR 418/91. MČ 49 589**. Адреса часопису на интернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане в октобрі 2006 р.